

landelijk
Kennis
cultuureducatie
amateur

Lokaal stelsel actieve cultuurparticipatie in transitie

landelijk
Kennisinstituut
cultuureducatie en
amateurkunst

is instituut
ie en
rkunst

Lokaal stelsel actieve cultuurparticipatie in transitie

Mapping document bij het advies van de Raad
voor Cultuur 'Meedoen is de kunst' (maart 2014)

Inhoud

1 Samenvatting en conclusies	4
1.1 Nieuwe organisatie- en financieringsvormen	5
1.2 Systeemverantwoordelijkheid van overheden	7
1.3 Afsluitend	9
2 Inleiding: doel, probleemstelling en aanpak	11
2.1 Adviesvraag aan de Raad voor Cultuur	12
2.2 Hoe kijken we hier als LKCA naar?	13
3 Actieve cultuurparticipatie in de praktijk	15
3.1 Over wie en wat gaat het eigenlijk?	16
3.2 Wat hebben kunstbeoefenaars voor hun activiteiten nodig?	23
3.3 Afhankelijkheid van lokale fysieke infrastructuur	28
3.4 Overheidsbeleid en infrastructuur in transitie	34
3.5 Concluderend: organisatie- en financieringsvormen in transitie	45
4 Systeemverantwoordelijkheid voor cultuurparticipatie	50
4.1 Probleemschets	51
4.2 Lokale voorzieningen actieve cultuurparticipatie	52
5 Literatuur	56
Bijlage I: Kunst en cultuur in de schoolperiode	61
Bijlage II: Inventarisatie aanbod centra voor de kunsten 2013	64
Bijlage III: Begrippenkader	69
Colofon	80

1

Samenvatting en conclusies

Deze publicatie is bedoeld als *mapping document* en is te lezen als zelfstandige onderlegger bij het advies van de Raad voor Cultuur 'Meedoen is de kunst. Advies over actieve cultuurparticipatie' (maart 2014). Het is een eigen initiatief van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) naar aanleiding van de adviesaanvraag van minister Bussemaker. Ons doel is bij te dragen aan goede beleidsvorming voor de actieve cultuurparticipatie op landelijk en decentraal niveau.

Het LKCA deelt het uitgangspunt van de minister van OCW 'dat iedere Nederlander de mogelijkheid moet hebben om zich cultureel te ontplooiën' (Bussemaker 2013a: 1). De minister zegt in haar adviesaanvraag vervolgens dat 'het van belang is dat we weten wat de cruciale voorzieningen zijn voor de actieve cultuurparticipatie van burgers' en omschrijft daarbij actieve cultuurparticipatie als 'alle kunstzinnige of erfgoedactiviteiten die door een amateur of vrijwilliger in de vrije tijd worden uitgevoerd'.

Naast het onderwijs, dat een belangrijke rol speelt in de vorming, ontwikkeling en opleiding van kinderen en jongeren - inclusief op kunstzinnig en cultureel gebied - is de rijksoverheid ook wettelijk verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor de totstandkoming, het behoud en de spreiding van cultuuruitingen (Wet op het Specifiek Cultuurbeleid). Provincies en gemeenten hebben om verschillende maatschappelijke en economische redenen belang bij een bloeiend cultureel leven - een divers aanbod, een bijbehorende infrastructuur en burgers die er actief aan deelnemen - ook al hebben ze hierin geen wettelijke taken.

De wettelijke taak van de minister van OCW en het belang van decentrale overheden op cultureel gebied betekenen uiteraard niet dat de overheid alle mogelijke culturele voorzieningen financiert, laat staan dat ze burgers verplicht er gebruik van te maken. De feitelijke bemoeienis van de overheid - via regelgeving, geld, communicatie en facilitering - is altijd selectief en gericht op variabele (politieke) beleidsdoelen. In algemene zin kun je zeggen dat de overheid vanuit het publieke belang of algemene maatschappelijke, economische en culturele waarden wel verantwoordelijkheid draagt voor het *systeem* van culturele voorzieningen, maar niet voor alle afzonderlijke onderdelen van dat systeem. De Algemene Rekenkamer zegt er nog bij dat de invulling van deze systeemverantwoordelijkheid 'verschilt per minister en per onderwerp' (Algemene Rekenkamer z.d.).

1.1 Nieuwe organisatie- en financieringsvormen

In hoofdstuk 3 schetsen we eerst een profiel van de actieve kunst- en erfgoedbeoefenaar en gaan we na wat hij voor deze vrijetijdsbesteding lokaal precies nodig heeft. In vier scenario's gaan we in op de positie van de amateurkunstenaar(-vereniging) en trends als individualisering, maatschappelijke samenhang, de sturende overheid en marktwerking die direct van invloed zijn op de activiteiten en diensten van lokale (en provinciale) voorzieningen voor de actieve kunstbeoefening. Uit deze analyse komt naar voren dat bepaalde groepen

amateurkunstenaars weinig of geen specifieke structurele voorzieningen nodig hebben voor hun kunstbeoefening. Voorzieningen zijn vooral van belang voor de kunstbeoefenaar die in zijn vereniging leert, oefent en presenteert. Hiervoor blijken echter voldoende voorzieningen aanwezig. Daarnaast zijn lokale specifieke voorzieningen onontbeerlijk voor de kunstbeoefenaar die individueel lessen volgt of begeleiding wenst om zijn talent te vormen en te ontwikkelen.

Vervolgens gaan we op zoek naar antwoorden op de vraag: *welke verschillende organisatie- en financieringsvormen en -modellen de verschillende spelers in het veld van de actieve cultuurparticipatie vandaag de dag ontwikkelen* in reactie op veranderingen in de vraag naar activiteiten en voorzieningen, veranderingen in de culturele behoeften en praktijk van burgers, en in de rol van de overheid. Belangrijke spelers in transitie zijn in ieder geval centra voor de kunsten, muziekscholen, overige professionele culturele instellingen, vrijwilligersorganisaties voor actieve cultuurparticipatie en kunstenaars en zelfstandige kunstdocenten die individueel of in vereniging hun diensten aanbieden.

We hebben eerst gekeken naar de initiatieven en modellen die deze partijen ontwikkelen. Het betreft vaak aanpassingsstrategieën van centra voor de kunsten en muziekscholen, van amateurkunstorganisaties en vrijwillige erfgoedorganisaties, en van zelfstandige kunstdocenten.

Vervolgens bespreken we vier vormen van transitie bij de gesubsidieerde centra voor de kunsten als gevolg van veranderend gemeentelijk beleid. Gemeentelijk beleid blijkt sturend voor de vele veranderingen in het voorzieningstelsel voor lessen, begeleiding, samenspel, én de positie daarin van amateurkunstverenigingen en het sociaal-cultureel buurt- en wijkwerk. De gemeentelijke beleidsinterventies leiden tot (1) centra voor de kunsten die als gesubsidieerde instelling *in afgeslankte vorm verder gaan*, (2) centra die - al dan niet gedwongen - met andere partijen *gaan samenwerken*, (3) centra die als gesubsidieerde instelling beëindigd worden en in een sterk aangepaste vorm *als netwerkorganisatie verder gaan* en (4) opgeheven centra waarvan de docenten ervoor kiezen *als coöperatie of collectief* verder te werken.

Overigens blijkt het met de opheffing van gesubsidieerde centra voor de kunsten zonder dat daar iets voor terugkomt als een stichting, coöperatie, vereniging of (digitale) netwerkorganisatie, mee te vallen. Als we het aantal door gemeenten gesubsidieerde instellingen - met aanbod voor onderwijs én buitenschoolse kunsteducatie - tellen en dat vergelijken met het aantal van enkele jaren geleden is de teruggang minder dan veel berichten in de media doen geloven. In 2009 telde Cultuurnetwerk Nederland 181 gesubsidieerde centra voor de kunsten, in 2011 betrof dat aantal 177 en nu - eind 2013 - gaat het om 152 instellingen¹. Dit betekent absoluut gezien een teruggang van 29 instellingen in vier jaar. Het verschil tussen de jaren 2011 en 2013 bedraagt 25 instellingen, maar ervan uitgaande dat een aantal instellingen fuseerde na gemeentelijke herindelingen en dat enkele instellingen - muziekschool en creativiteitscentrum - binnen één gemeente tot één organisatie gebracht werden, is de feitelijke

1 Veel centra voor de kunsten zijn werkzaam zijn in en vóór meer gemeenten.

teruggang in twee jaar veertien instellingen, en in vier jaar achttien.

Hoofdstuk 3 sluit af met vier mogelijke toekomstscenario's in gemeenten voor het voorzieningstelsel kunstbeoefening in de vrije tijd. Een scenario is dat (1) de gemeentelijke overheid instellingen voor actieve kunstbeoefening blijft subsidiëren, hoewel deze subsidie in een aantal gevallen terug zal lopen. Instellingen blijven dan in een of andere vorm gesubsidieerd bestaan, vast personeel wordt veelal afgebouwd en werk gaat over naar freelancers en of coöperaties van zelfstandigen. De gemeentelijke overheid reguleert activiteiten en diensten via subsidies.

Dit scenario lijkt in de toekomst over te gaan in (2) een scenario waarin gemeenten activiteiten en diensten voor actieve kunstbeoefening in de vrije tijd inkopen bij - een uitdijend aantal - commerciële aanbieders (zelfstandigen, ondernemers- of mkb-coöperaties en bedrijven) en non-profitaanbieders (inclusief amateurtheatergezelschappen, koren en orkesten en dergelijke). De inkoop betreft bijvoorbeeld cursussen in bepaalde kunstvakdisciplines voor kinderen en jongeren tot 18 jaar of lessen voor leden van verenigingen voor HaFaBraDru (harmonie, fanfare, brassband en drumfanfare). Een deel van de lokale subsidiegeldstroom verschuift van de gesubsidieerde instelling naar het onderwijs (bedrag per leerling), zodat het onderwijs 'koper' wordt van diensten van centra voor de kunsten en culturele instellingen. Een ander deel van de subsidiestroom wordt gereserveerd voor amateurkunstverenigingen (via deelregelingen). De concurrentie tussen (deels) gesubsidieerde culturele instellingen, commerciële aanbieders en non-profitaanbieders wordt zo bevorderd.

Een derde scenario is (3) dat gemeenten marktregulering subsidiëren. De overheid subsidieert in dit geval enkel nog de intermediairs die de markt enigszins reguleren en die lokaal scholen en het algemeen publiek informeren over het marktaanbod voor onderwijs en kunstbeoefenaars in de vrije tijd. In dit scenario is er sprake van een samenwerking tussen kunstcentra, instellingen en zzp'ers. Onderwijs en kunstbeoefenaars betalen de volle prijs.

Naast deze toekomstscenario's lijken sommige gemeenten er ook voor te kiezen (4) om in de toekomst alles aan de markt over te laten. In dat geval doet de overheid niets. Onderwijs en kunstbeoefenaars kiezen zelf uit concurrerend aanbod en betalen het (meer dan) kostendekkend tarief. De markt voor de actieve kunstbeoefening bestaat, naast de non-profitaanbieders, uit concurrerende (BIS-)instellingen, centra voor de kunsten, collectieven en eenlingen.

Uit de analyse van enkele voorbeelden blijkt overigens dat gemeenten niet altijd voor één scenario kiezen, maar dat in één gemeente meerdere scenario's tegelijkertijd voor kunnen komen.

1.2 Systeemverantwoordelijkheid van overheden

In hoofdstuk 4 geven we antwoord op de vraag: *hoe het Rijk en de decentrale overheden hun systeemverantwoordelijkheid voor actieve cultuurparticipatie anno 2013 definiëren en invullen.*

Sturen vanuit systeemverantwoordelijkheid houdt in dat de overheid met uiteenlopende middelen invloed uitoefent op het gedrag van partijen die direct verantwoordelijk - *taak*verantwoordelijk - zijn voor bepaalde activiteiten. Die partijen moeten kunnen beschikken over de middelen om hun taak naar behoren en met succes uit te voeren. Dat lijkt duidelijk, maar in de praktijk zijn er uiteenlopende opvattingen over waar systeemverantwoordelijkheid ophoudt en taakverantwoordelijkheid begint en wat systeemverantwoordelijkheid concreet inhoudt. Volgens de Algemene Rekenkamer kent het begrip systeemverantwoordelijkheid geen eenduidige definitie binnen de rijksoverheid en de invulling van de systeemverantwoordelijkheid 'verschilt per minister en per onderwerp' (Algemene Rekenkamer z.d.).

Het bereik van cultuur vergroten en verbreden was tot voor kort een vaste beleidsdoelstelling van de rijksoverheid, als men de desbetreffende passages in de beleidsbrieven en cultuurnota's van Brinkman tot Plasterk erop naslaat. Toch lijkt het bevorderen van cultuurparticipatie de laatste jaren niet meer zo'n vanzelfsprekend onderdeel van het cultuurbeleid. De offensieve inzet van *Cultuur als Confrontatie* (Van der Ploeg 1998) met 'meer en ander publiek voor cultuur', heeft plaatsgemaakt voor een veel bescheidener inzet in *Cultuur beweegt* (Bussemaker 2013b) om 'drempels voor actieve cultuurparticipatie' weg te nemen, 'zodat elke Nederlander de mogelijkheid krijgt om zich cultureel te ontplooiën, van jong tot oud'.

De waarde van actieve kunstbeoefening voor de samenleving ligt in haar bijdrage aan een vrijetijdsbesteding waar mensen zin en plezier aan ontlene, waar ze iets van leren, waarmee ze hun verbondenheid met anderen vormgeven en waarmee ze eventueel - maar dat staat niet voorop - ook een bijdrage leveren aan de diversiteit, kwaliteit en vernieuwing van kunsten en cultuur. Aan die waarde zou afbreuk worden gedaan als de kwaliteit van de voorzieningen voor kunstbeoefening in de vrije tijd onvoldoende is: onvoldoende bereikbaar, onvoldoende betaalbaar, te weinig divers en van onvoldoende kwaliteit. De systeemverantwoordelijkheid van rijksoverheid en decentrale overheden voor de lokale infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie zou op die criteria gericht moeten zijn. Het zijn ook de criteria die de minister in haar adviesaanvraag noemt: toegankelijkheid, diversiteit, kwaliteit en spreiding.

Naast de overheden zijn er nog twee andere partijen die niet politiek op hun verantwoordelijkheid zijn aan te spreken, maar wel door het publiek (beoefenaars, consumenten) worden beoordeeld op hun bijdrage aan het stelsel van lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie: commerciële aanbieders (zelfstandigen en bedrijven) en non-profit-aanbieders, inclusief amateurtheatergezelschappen, koren en orkesten en dergelijke. In de probleemstelling voor dit *mapping document* stelden wij de vraag hoe het Rijk en decentrale overheden hun systeemverantwoordelijkheid voor actieve cultuurparticipatie anno 2013 definiëren en invullen. En hoe verschillende organisatie- en financieringsmodellen die 'vanuit het veld' ontwikkeld worden en (nieuwe) vormen van ondersteuning door gemeenten te beoordelen zijn in het licht van eisen (criteria) op systeemniveau.

We komen tot een herziene probleemschets waarin de nadruk *niet* op de rol

van de overheden ligt, maar op *de kracht en het initiatief* van burgers. Samen te vatten in de slagzin: zonder actieve deelnemers en zonder creatieve en ondernemende burgers geen lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. We bedoelen ermee dat de actieve burger, al dan niet in georganiseerd verband, uitdrukkelijk aan te spreken is op zijn verantwoordelijkheid voor het stelsel. Mét de aanbieders en de overheden. Dat betekent dus ook dat overheden zich inspannen om met elkaar en met aanbieders en actieve burgers te zorgen voor een levendig, divers en hoogwaardig stelsel van voorzieningen. De participant is geen afhankelijke consument, maar een actieve burger die zelf mede vorm geeft aan de infrastructuur. Zonder die actieve burger bestaat er geen amateurkunst en is participatie niet meer dan een woord.

Hoe de verantwoordelijkheid van overheid, burgers en aanbieders (profit en non-profit) voor de toegankelijkheid en kwaliteit, diversiteit en spreiding van voorzieningen gestalte moet krijgen, is een vraag die alleen in samenspraak met die partijen te beantwoorden is. De overheden kunnen de vernieuwing van het stelsel ondersteunen door niet voorop te lopen en te dirigeren, maar door te applaudisseren, pioniers te stimuleren en administratieve belemmeringen voor particulier initiatief weg te nemen. Je zou kunnen zeggen dat 'activering van particulier initiatief en ondernemerschap' in actieve cultuurparticipatie een minimale invulling van de systeemverantwoordelijkheid door decentrale overheden is. Facilitering en enige vorm van tijdelijke financiële ondersteuning om dit proces te verankeren en te verduurzamen, gaat een stap verder. Nog een stap verder gaat het meerjarig financieren van een of meer organisaties die een dragende of centrale rol krijgen in het vernieuwingsproces. Maar, nogmaals, initiatief vanuit de sector zelf en van actieve burgers - zij vormen het primaire proces - is de crux. Zonder initiatief, beweging en strategisch handelen vanuit het primaire proces is er geen basis voor beleid op dit gebied.

1.3 Afsluitend

Onze laatste vraag is *hoe de nieuwe organisatie- en financieringsmodellen vanuit het veld en de (nieuwe) vormen van ondersteuning door gemeenten te beoordelen zijn in het licht van eisen (criteria) op systeemniveau?* Anders geformuleerd: hoe verhouden de vier toekomstscenario's voor het stelsel van lokale voorzieningen zich tot de geformuleerde noties over de systeemverantwoordelijkheid voor actieve cultuurparticipatie.

In het toekomstscenario waarin de gemeentelijke overheid alles aan de markt overlaat, is geen ruimte voor enige systeemverantwoordelijkheid van overheid, aanbieder en burger. De kunstbeoefenaar wordt in dit geval geheel en al aan zijn lot overgelaten en kiest gedwongen zelf zijn weg tussen concurrerende aanbieders.

In de drie andere toekomstscenario's is die gezamenlijke systeemverantwoordelijkheid wel degelijk aanwijsbaar. Een gemeente die enkel marktregulering subsidieert en daarmee particulier initiatief en ondernemerschap

stimuleert, geeft een minimale invulling aan haar systeemverantwoordelijkheid. Gemeenten die - direct of via onderwijs of amateurkunstverenigingen - activiteiten en diensten inkopen of gemeenten die tijdelijk of meerjarig instellingen subsidiëren, nemen veel meer systeemverantwoordelijkheid op zich om ontwikkelingen te faciliteren en vernieuwing te verankeren. Belangrijk is wel dat zij dit doen vanuit initiatieven vanuit de sector zelf en van actieve burgers om samen de verantwoordelijkheid voor het lokale stelsel van voorzieningen op zich te nemen en die te houden.

2

Inleiding: doel, probleemstelling en aanpak

2.1 Adviesvraag aan de Raad voor Cultuur

Op 16 juli 2013 vroeg Jet Bussemaker, minister van OCW, schriftelijk advies aan de Raad voor Cultuur over het provinciale en lokale stelsel van voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. Dit stelsel staat onder druk door bezuinigingen van Rijk, gemeenten en provincies en door inhoudelijke ontwikkelingen binnen de actieve cultuurparticipatie. De minister beschouwt deze bezuinigingen als een gegeven, evenals de veranderende voorkeuren van beoefenaars. Op diverse terreinen, zo zegt ze, laten overheden taken over aan 'hetzij de markt, hetzij de burger'.

Haar vraag aan de Raad voor Cultuur is 'hoe de overheden de krachten van markt en burger zodanig kunnen ondersteunen dat gewenste waarden toch worden gerealiseerd'. En dan bedoelt ze waarden waarvoor overheden traditioneel verantwoordelijk worden gehouden zoals toegankelijkheid, diversiteit, kwaliteit en spreiding van cultuuruitingen. Bovendien doelt ze op maatschappelijke en economische waarden, die op lokaal niveau ook een rol spelen.

De centrale vragen die de minister graag door de Raad beantwoord ziet zijn:

- Hoe kunnen overheden hun verantwoordelijkheid voor de genoemde culturele, maatschappelijke en economische waarden, in het licht van de financiële en inhoudelijke ontwikkelingen, duurzaam invullen?
- In welke functies moet minimaal worden voorzien, door wie en voor wie?
- Hoe kan daarbij gedifferentieerd worden naar lokale ambitie, doelgroepen en disciplines (scenario's)?

Naar het oordeel van de minister moet de Raad voor Cultuur bij zijn advisering de gehele culturele levensloop betrekken: van top naar breedte en van formeel leren, naar non-formeel tot informeel leren. Voorts dient de raad rekening te houden met de gedeelde verantwoordelijkheid van de overheden en te kijken naar het gesubsidieerde aanbod én de rol van de markt.

De minister zegt in haar adviesaanvraag vervolgens dat 'het van belang is dat we weten wat de cruciale voorzieningen zijn voor de actieve cultuurparticipatie van de burger'. Onder actieve cultuurparticipatie verstaat ze 'alle kunstzinnige of erfgoedactiviteiten die door een amateur of vrijwilliger in de vrije tijd worden uitgevoerd: van schrijven tot amateurarcheologie en van muziekles tot community arts'.

In haar brief aan de Raad voor Cultuur staat verder: 'Bij voorzieningen voor de actieve cultuurparticipatie van burgers richt ik mij op de lokale, regionale en provinciale voorzieningen voor de actieve kunstbeoefening en die voor lokale, regionale en provinciale erfgoedactiviteiten'. In enkele voetnoten somt ze vervolgens op wat ze daaronder verstaat. Dat zijn centra voor de kunsten, muziekscholen, lokale poppodia, steunfuncties voor de amateurkunst en de subsidies aan amateurverenigingen en activiteiten en erfgoedhuizen en de subsidies aan historische verenigingen, volksculturele instellingen, monumentenwachten en archeologische amateurverenigingen.

De minister kiest voor deze toespitsing 'omdat over die voorzieningen de

grootste zorgen leven'. Haar zorgen komen voort uit gemeentelijke en provinciale bezuinigingen op deze voorzieningen. Actieve cultuurparticipatie door burgers is volgens de minister 'de voedingsbodem van het culturele leven in ons land. Als we willen bevorderen dat creativiteit en identiteit ontwikkeld worden dan moeten we ervoor zorgen dat iedere Nederlander de mogelijkheid heeft om zich cultureel te ontplooien' (Bussemaker 2013a: 1).

Haar adviesvraag gaat *niet* over cultuuronderwijs op basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs. Over het cultuuronderwijs op de basisschool brachten de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad eerder een advies uit (2012). De verantwoordelijkheid van scholen voor het leergebied kunstzinnige oriëntatie is wettelijk vastgelegd; hóe scholen dit onderwijs inrichten, bepalen ze zelf. Dat geldt ook voor de mate waarin en de wijze waarop scholen gebruik maken van onderwijsdiensten van centra voor de kunsten, andere professionele culturele instellingen en amateurkunstorganisaties binnen de infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie. Scholen kunnen dus wel afnemer of cliënt zijn van activiteiten van organisaties voor actieve cultuurparticipatie en zij vormen daarmee een deel van de *vraag* naar zulke activiteiten. Soms treden scholen ook als *actieve* marktpartij op en geven zij vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en belang mede *vorm* aan de lokale infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie.

2.2 Hoe kijken we hier als LKCA naar?

Deze publicatie is bedoeld als *mapping document* en is te lezen als zelfstandige onderlegger bij het advies van de Raad voor Cultuur 'Meedoen is de kunst'. Het is een eigen initiatief van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) naar aanleiding van de adviesaanvraag van de minister met als doel bij te dragen aan goede beleidsvorming voor de actieve cultuurparticipatie op landelijk en decentraal niveau.

Naast de school, die een belangrijke publieke rol speelt in de vorming, ontwikkeling en opleiding van kinderen en jongeren, inclusief op kunstzinnig en cultureel gebied, is de rijksoverheid ook wettelijk verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor de totstandkoming, het behoud en de spreiding van cultuuruitingen (Wet op het Specifiek Cultuurbeleid 1993). Provincies en gemeenten hebben om diverse maatschappelijke en economische redenen belang bij een bloeiend cultureel leven - een divers cultureel aanbod, een bijbehorende infrastructuur en burgers die er actief aan deelnemen - ook al hebben ze hierin geen wettelijke taken.

We zijn vanuit het LKCA op zoek gegaan naar het antwoord op drie vragen:

(1) *Organisatie- en financieringsvormen*

Welke organisatie- en financieringsvormen en -modellen ontwikkelen de verschillende spelers in het veld van de actieve cultuurparticipatie vandaag de dag in reactie op veranderingen in de vraag naar activiteiten en voorzieningen, veranderingen in de culturele behoeften en praktijk van burgers, en in de

(veranderende) rol van de overheid?(hoofdstuk 3)

Na een profielschets van de kunstbeoefenaar en diens behoeften hebben we gekeken naar de belangrijke spelers in de lokale arena: centra voor de kunsten, muziekscholen, balletscholen, andere professionele culturele instellingen, bibliotheken, vrijwilligersorganisaties voor actieve cultuurparticipatie en kunstenaars en zelfstandige kunstdocenten die individueel of in vereniging hun diensten aanbieden. Nieuwe initiatieven komen ook informeel tot stand vanuit bijvoorbeeld jongerensubculturen. Buiten het veld van de actieve cultuurparticipatie is tevens de rol van bijvoorbeeld scholen en schoolbesturen en van zorginstellingen interessant. Zij vormen het lokale stelsel van voorzieningen om kunst en erfgoed actief te kunnen beoefenen.

We hebben gemeentelijke interventies en veranderingsstrategieën geanalyseerd en gesprekken in een aantal gemeenten gevoerd. Op basis daarvan onderscheiden we vier vormen van infrastructurale transitie en formuleren we een visie op mogelijke financieringsvormen en modellen voor het gemeentelijke voorzieningstelsel voor kunstbeoefening in de vrije tijd. Bij de vormgeving van onze modellen keken wij ook naar initiatieven uit de informele of subculturele hoek (informele jongerencultuur) en uit onderwijs, zorg en sport, hoewel deze op dit moment weinig voor de vormgeving van het voorzieningstelsel betekenen.

(2) Systeemverantwoordelijkheid

Hoe definiëren het Rijk en decentrale overheden hun systeemverantwoordelijkheid voor actieve cultuurparticipatie anno 2014 en hoe vullen ze deze in? (hoofdstuk 4)

Wij verwachten hierover diverse opvattingen te vinden, die vaak het fundament vormen van overheidsbeslissingen voor wel of geen interventie. Eisen die men aan het systeem stelt, zijn een belangrijke indicator van zulke opvattingen. We houden daarbij ook de eerder genoemde criteria zoals toegankelijkheid, diversiteit, kwaliteit, continuïteit, betaalbaarheid, spreiding in ons achterhoofd.

(3) Criteria

Hoe zijn de verschillende organisatie- en financieringsmodellen vanuit het veld en de vormen van ondersteuning door gemeenten te beoordelen in het licht van criteria op systeemniveau? (paragraaf 1.3 en hoofdstuk 3)

We kunnen hier binnen dit bestek geen definitief antwoord op geven, maar zetten plussen en minnen bij diverse modellen en vormen en lichten deze toe.

3

Actieve cultuurparticipatie in de praktijk

De adviesaanvraag van de minister betreft *de voorzieningen voor amateurkunstbeoefening en voor actieve erfgoedparticipatie, inclusief lessen en cursussen in diverse disciplines, en steunfuncties en subsidies voor zulke activiteiten* in de vrije tijd van kinderen, jongeren en volwassenen. De vraag die de minister eraan koppelt is welke nieuwe organisatie- en financieringsvormen en -modellen verschillende spelers in het veld van cultuurparticipatie op dit moment ontwikkelen in reactie op de veranderende rol van de overheid.

3.1 Over wie en wat gaat het eigenlijk?

Jeugdsociologen benadrukken veranderingen in de levensloop van mensen. Deze veranderingen zijn nodig in de overgang naar de kennissamenleving waarin het essentieel wordt om zelfgestuurd en levenslang te leren in allerlei domeinen van het leven en om de levensloop naar eigen inzicht vorm te geven door flexibel in te spelen op kansen in de omgeving. Onderzoekers vatten 'levenslopen' niet (meer) als universeel lineair gegeven op, maar zien ze als een naar tijd en plaats variërende sociale constructie. Overgangen van de ene naar de andere fase voltrekken zich niet meer na elkaar, maar door elkaar heen en zijn bovendien omkeerbaar geworden. Bijvoorbeeld eerst werken, dan weer studeren; eerst trouwen, en na een scheiding je weer op de relatiesmarkt begeven (Diepstraten 2006).

De mate waarin en de wijze waarop mensen actief, receptief of reflectief meedoen aan kunst en cultuur en gebruik maken van culturele voorzieningen bepaalt hun culturele levensloop. Voor deze inventarisatie gaat het om actieve deelname van kinderen, jongeren en volwassenen aan activiteiten van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde aanbieders van kunst en erfgoed. Mensen bepalen zelf wat, wanneer en hoe ze dat doen. Ze kunnen er in ieder geval niet toe verplicht worden (IJdens & Hagenars 2008: 65).

3.1.1 Actieve deelname aan erfgoed in de vrije tijd

Naar de actieve erfgoeddeelname van de Nederlander is weinig recent onderzoek beschikbaar. De deelname is vermoedelijk groot als gekeken wordt wat zoal onder deze deelname verstaan kan worden. Een van de meest uitgebreide erfgoedwebsites is die van CK plus (cultuur- en kunstzoeker van Nederland) met een groot aantal rubrieken voor cultureel erfgoed zoals archeologie, architectuur, atlanten, bewoning, de mens en zijn landschappen, delfstoffen en Nederland, rites van mensen (dood en leven), beroepen, forten en kastelen, foto, film en video, de mens en het water, industrieel erfgoed, kleding en mode, literatuur en spreuken, mens en religie, molens, monumenten, museumgebouwen, openluchtmusea, oudheidkamers en heemkunde, religieus erfgoed, rijdend erfgoed, streekmusea, vestingsteden, vliegend erfgoed, volksgewoonten, archieven en genealogie (CK plus z.d.). De rubricering geeft een goed beeld van wat onder cultureel erfgoed kan worden verstaan.

Onderzoek deelname erfgoed in de vrije tijd (SCP 2007)

Om inzicht te krijgen in mogelijke patronen in de belangstelling voor cultureel erfgoed voerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in 2007 een clusteranalyse uit op grond van AVO-gegevens uit 2003 (Huysmans & De Haan 2007). In zo'n analyse onderscheiden onderzoekers verschillende groepen op basis van diverse kenmerken; in ons geval hier beperkt tot de indicatoren voor receptieve en actieve deelname (figuur 1).

In totaal zijn er negen clusters, waarvan de naamgeving is geënt op de activiteit die er in elke groep uitspringt, oftewel die de leden van dat cluster het beste typeert. De eerste vijf clusters, van mensen met grote erfgoedbelangstelling, maken samen 34% van de Nederlandse bevolking uit. De volgende drie clusters van mensen die incidenteel met erfgoed in contact komen, omvatten samen zo'n 36% van de Nederlanders. Het resterende cluster (30%) wordt gevormd door de groep non-actieven, die (vrijwel) niet met erfgoed omgaat. In de kolommen 'receptief' (bezoek aan erfgoedinstellingen en -locaties), en 'actief' (vrijwilliger en lidmaatschap) geven symbolen het deelnameprofiel van de betreffende groep weer. Hier wordt duidelijk waarin de clusteranalyse de groepen van elkaar heeft onderscheiden.

Figuur 1. Typologie erfgoedgebruikers met negen clusters, bevolking 6 jaar en ouder
(Bron: SCP [AVO 2003])

typologie van erfgoedgebruikers	aantal	bevolking	indicatoren voor deelname	
			receptief	actief
allrounders	610.000	4,1%	++	+
kunstminnaars	1.160.000	7,7%	+	0
verenigingsleden	840.000	5,6%	0	++
verzamelaars	1.230.000	8,2%	0	+
snuffelaars	1.360.000	9,0%	-	0
cultuuruitje met hele gezin	2.390.000	15,9%	+	0
dagjesmensen	1.700.000	11,3%	0	-
lezers	1.230.000	8,2%	-	-
non-actieven	4.520.000	30,0%	--	-

Voor de *actieve* erfgoeddeelnemer noemt het SCP drie profielen:

- *allrounders* (ca. 610.000 personen), een kleine kern van zeer actieve erfgoedliefhebbers die veel verschillende erfgoedactiviteiten combineren;
- *verenigingsleden* (ca. 840.000 personen), leden van verenigingen voor cultuurbehoud, historische verenigingen en vrienden van musea;
- *verzamelaars* (ca. 1.230.000 personen), mensen die voorwerpen met historische waarde verzamelen en daarbij relatief vaak lid zijn van een historische vereniging of van een vriendenorganisatie van een museum.

In het SCP-onderzoek (Huysmans & De Haan 2007) is ook aandacht voor vrijwilligerswerk in de erfgoedsector. In 2003 verrichtte 1,5% van de bevolking van 16 jaar en ouder (ca. 160.000 personen) aan erfgoed gerelateerd vrijwilligerswerk. Onder de vrijwilligers en onder de leden van verschillende soorten erfgoedorganisaties (historische verenigingen, vriendenorganisaties van musea en organisaties voor cultuurbehoud) zijn hoger opgeleiden en ouderen oververtegenwoordigd. In de periode 1995-2003 is het overwicht van hoger opgeleiden kleiner geworden en dat van ouderen juist toegenomen. Steeds is de deelname van 50-plussers sterker toegenomen dan die van jongeren. Hoewel de kring van actief betrokkenen dus groeit, vergrijsst het bestand van leden en vrijwilligers wel. Het is niet bekend of die aanwas na tien jaar (2013) verder is gegroeid.

De inzet van vrijwilligers en actieve leden is onontbeerlijk de instandhouding van cultureel erfgoed. Het is belangrijk na te denken over het werven en binden van nieuwe vrijwilligers en leden. Er is vooral instroom van hoger opgeleide recentelijk gepensioneerden. Deze generatiewisseling gaat samen met een veranderend verwachtingspatroon van actieve deelname. De gepensioneerden vinden in erfgoed een terrein om eruditie te etaleren en nieuwe expertise op te bouwen. In de provincie Utrecht zijn bijvoorbeeld duizenden mensen als vrijwilliger actief. Ze werken onder meer in musea als receptionist, suppoost, helpen bij de registratie van voorwerpen, enzovoort. Historische verenigingen draaien zelfs geheel op vrijwilligers. Zij zijn actief in lokale historie, genealogie, archeologie en monumenten en vervullen bestuursfuncties binnen de vereniging. Ook archiefdiensten maken soms gebruik van vrijwilligers voor tijdrovende klussen zoals het transcriberen van oude handschriften of het digitaliseren en beschrijven van foto's. Erfgoedhuizen zoals Landschap Erfgoed Utrecht en Erfgoed Brabant hebben veel aandacht voor vrijwilligers en organiseren ook cursussen voor hen.

Naarmate vrijwilligers hoger opgeleid en deskundiger zijn, wordt de afstand tussen professional en amateur kleiner en lijkt er een nieuw type erfgoedvrijwilliger op te staan. Deze 'nieuwe vrijwilliger' zou geen vaste relatie met een bestaande organisatie willen onderhouden en deelname aan tijdelijke projecten prefereren boven permanente beschikbaarheid (Huysmans & De Haan 2007: 17-18). Mocht deze trend van 2007 nu, in 2014, doorgezet zijn, dan nemen we aan dat het voor de actieve deelnemers aan erfgoed niet uitmaakt of de erfgoedinfrastructuur verandert. Zij gaan immers zelf op zoek naar erfgoedprojecten waarin ze actief kunnen zijn in hun vrije tijd.

Provinciaal onderzoek vrijwilligerswerk erfgoedsector

Naast de landelijke studie van het SCP zochten wij voorbeelden van provinciaal onderzoek naar actieve erfgoedbeoefening in de vrije tijd. Gezien de toenemende vergrijzing van het vrijwilligerskader erfgoed wilde de provincie Zuid-Holland meer over deze vrijwilligers te weten komen en achterhalen wat hun ondersteuningsbehoeften zijn. Het Tympaan Instituut heeft dit op verzoek van het Erfgoedhuis Zuid-Holland en de provincie Zuid-Holland onderzocht. Volgens SCP-gegevens (uit 2007) zijn in deze provincie naar schatting 200.000 mensen

(meer of minder) actief betrokken bij het cultureel erfgoed. Deze betrokkenheid varieert van het zelf verzamelen van voorwerpen, lidmaatschap van een vriendenorganisatie van een museum, een historische vereniging of een organisatie voor cultuurbehoud tot vrijwilligerswerk in het cultureel erfgoed.

Ook in de provincie Zuid-Holland is de belangstelling voor cultureel erfgoed toegenomen en daarmee ook de vraag naar vrijwilligers. In het Tympaanonderzoek wordt het aantal actieve vrijwilligers in Zuid-Holland geschat op 40.000 (Van der Heide, Ligtvoet-Janssen & De Wit 2010). Twee derde daarvan is man. De gemiddelde leeftijd is 64 jaar, driekwart van de vrijwilligers is ouder dan 60 jaar. De meeste vrijwilligers werken bij een historische vereniging, een zelfstandige oudheidkamer of een archief. Er werken relatief weinig vrijwilligers bij een archeologische of genealogische vereniging of een vereniging voor volkscultuur. De meest voorkomende werkzaamheden zijn het rondleiden van bezoekers en het verrichten van administratieve en bestuurlijke werkzaamheden.

Driekwart heeft bij het vrijwilligerswerk met publiek - anders dan het onderwijs - te maken. Meestal gaat het om het rondleiden of voorlichten van mensen (bij monumenten, erfgoedinstellingen en dergelijke). Ongeveer 40% van de vrijwilligers heeft met het onderwijs te maken. Vaak gaat het om een basisschool waar ze activiteiten rondom erfgoededucatie verzorgen.

De vrijwilligers hebben meestal geen schriftelijk contract en werken veelal hooguit tien uur per week. Erfgoedvrijwilligers zijn behoorlijk trouw aan hun organisatie(s). Twee derde werkt langer dan vijf jaar bij dezelfde organisatie of vereniging en bijna de helft langer dan tien jaar. Meer dan de helft van de vrijwilligers is bovendien actief bij minstens twee verenigingen. Erfgoedvrijwilligers vinden hun werk vooral leuk om te doen. Daarnaast is de wens om het cultureel erfgoed te behouden een belangrijke motivatie om vrijwilliger te zijn. De meerderheid heeft een algemene interesse in geschiedenis. Een even grote groep is geïnteresseerd in stad en of streek.

Infrastructuur en deelname erfgoed in de vrije tijd

Er is geen enkele aanwijzing dat in de erfgoedsector de lokale infrastructuur aan het wankelen is, noch dat deelnemers hun activiteiten niet kunnen verrichten. Zeker niet als de trends doorzetten die het SCP in 2007 signaleerde. De 'nieuwe vrijwilliger', die hoger opgeleid en deskundiger is, heeft een voorkeur voor deelname aan tijdelijke projecten boven een vaste relatie met een bestaande organisatie. Daarmee is de afhankelijkheid van een lokale infrastructuur voor deelname aan erfgoed in de vrije tijd voor deze nieuwe vrijwilliger veel minder groot. Daarnaast is er een toenemende vergrijzing van de erfgoedvrijwilliger, waardoor erfgoedinstellingen juist in moeten zetten op het binnenhalen van de actieve erfgoeddeelnemer in plaats van zich de vraag te stellen of het lokale stelsel voldoende mogelijkheden biedt voor actieve erfgoeddeelnemers.

3.1.2 Deelname actieve kunstbeoefening in de vrije tijd

Mensen kunnen in hun vrije tijd op vele manieren kunstzinnig actief zijn. Als eigen liefhebberij, met vrienden, in een amateurclub of -vereniging, in buurthuis

of jongerencentrum. Ze kunnen cursussen, lessen of workshops volgen bij volksuniversiteiten, privédocenten, muziek- en dansscholen of centra voor de kunsten. Community art of cultuur in de wijk kan een krachtig instrument zijn om de maatschappelijke participatie van specifieke groepen te stimuleren. Bij dergelijke activiteiten is het proces vaak belangrijker dan het eindresultaat (Heimans, Van der Meer, Jongmans & Van den Hoogen 2008).

Het culturele aanbod en de deelname van het publiek speelt zich af in een culturele infrastructuur, bestaande uit een geheel van accommodaties, organisaties, personen en relaties dat de productie, verspreiding, afname en kennisgeving van kunst en cultuur op korte en langere termijn faciliteert en bepaalt (Ijdens & Hagens 2008: 65).

In de eerste helft van 2013 deed het LKCA onderzoek naar actieve kunstbeoefening in de vrije tijd. Het ging om zelf iets doen en maken, om het volgen van lessen of workshops om hier beter in te worden en om het aan anderen (publiek) laten zien, horen of lezen. Ook de motieven van mensen voor actieve kunstbeoefening zijn onderzocht, evenals de plekken waar ze dit doen, de manieren van leren en of ze in hun omgeving voldoende lesaanbod kennen (Heimans, Volz, Marinelli & Deekman 2013). Voor de beschrijving in deze paragraaf hebben we daarnaast geput uit het artikel *Cultuur in de levensloop* (Hagens 2013) in *De Staat van Cultuur* (Boekman 97: 74-81).

Het grootste aandeel kunstbeoefenaars is in de leeftijdsgroep van 6 tot 20 jaar te vinden. Ongeveer 1.65 miljoen (59%) uit deze leeftijdsgroep is in de vrije tijd actief met kunstbeoefening. De twee andere leeftijdsgroepen in dit onderzoek - de groep van 20 tot 65 jaar en van 65 jaar en ouder - zijn elk goed voor 37%. Dit betekent dat ongeveer 4 miljoen mensen tussen 20 en 65 jaar en 1,0 miljoen van 65 jaar en ouder aan actieve kunstbeoefening doen, dus samen ruim 6.5 miljoen kunstbeoefenaars in de vrije tijd.

Figuur 2. Deelnemers actieve kunstbeoefening in vrije tijd 2003-2013

(Bron: SCP - AVO '03, '07a, LKCA 2013)

actieve kunstbeoefening in de vrije tijd	2003	2007	2013	verschil 2007/2013
tenminste een kunstvak (%) waarvan:	46 ²	48	41	-7%
beeldend kunstvak, inclusief nieuwe media	32	41	32	-9%
muziekvak, zingen en instrument bespelen	21	22	18	-4%
theatervak, incl. toneel, volksdans en ballet	5	14	13	-1%
creatief schrijven	onbekend	7	6	-1%
kunstvak(ken) per beoefenaar	1,6	1,7	1,8	+0,1

- 2 Het betreft 45,9% van de bevolking boven 6 jaar, inclusief grafisch werk op computer als onderdeel van de kunstdiscipline nieuwe media, zonder creatief schrijven en zonder aparte vragen naar dansen.

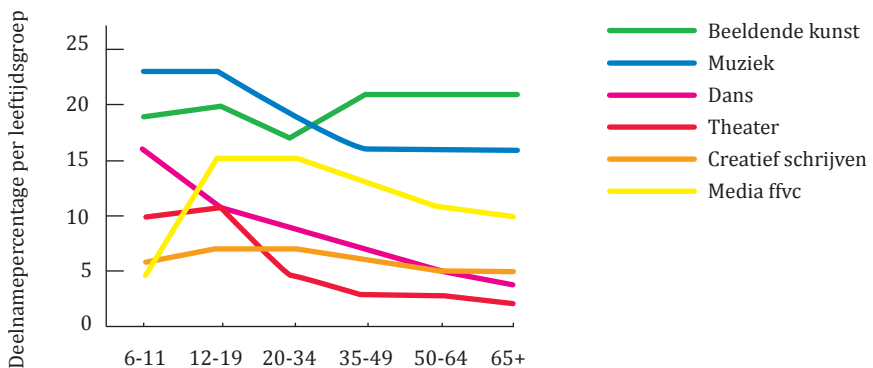
Vergeleken met zes jaar geleden is er bijna over de hele linie een teruggang in actieve kunstbeoefening van circa 7% van de bevolking ouder dan 6 jaar (zie figuur 2). De relatief grote terugval is voor een deel toe te schrijven aan de vraagstelling bij schrijven en bij nieuwe media foto-, film-, video- en computerkunst (onderdeel van beeldend kunstvak), waar is benadrukt dat het om *creatief* schrijven gaat en om *kunstzinnig* gebruik van foto, film en computer.

De meeste beoefenaars doen in de vrije tijd aan *beeldende kunst* (tekenen, schilderen, grafiek, beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden maken, werken met textiel, weven, fotograferen, filmen, video en computerkunst), daarna volgt *muziek* maken (zingen en het bespelen van een instrument) en *theater* (toneel, mime, volksdans, ballet en andere populaire vormen van theater en dans), waarna afgesloten wordt met *creatief schrijven* (waar SCP in AVO 2003 geen cijfers voor leverde). Dat de podiumkunsten (toneel, volksdans en ballet) in 2013 beduidend hoger scoren dan in 2003 heeft ermee te maken dat er toen geen aparte vragen opgenomen waren over dans (Van den Broek 2010). Kunstbeoefenaars doen in hun vrije tijd gemiddeld aan twee (1,8) kunstdisciplines.

Figuur 3. Deelname in leeftijdsgroepen aan kunstbeoefening in de vrije tijd

(Bron: LKCA 2013)

Deelname kunstbeoefening per leeftijdsgroep



Figuur 3 laat een algemene tendens van afnemende kunstbeoefening zien naarmate men ouder wordt. Wat echter opvalt is - na een terugval - de opgaande lijn in latere levensfasen bij de beoefenaars van de beeldende kunsten. Media foto, film, video en computerkunst zijn disciplines die pas in en na de adolescentie een vlucht nemen. Muziek, dans en theater worden veel meer op jeugdige leeftijd beoefend, al blijven velen muziek beoefenen naarmate het leven vordert. Creatief schrijven is een discipline waarvan de aanhang in de loop van het leven min of meer stabiel blijft.

Dit pleit ervoor dat gemeenten in hun aanbod en prijzen van lokale voorzieningen rekening houden met het grote aantal kinderen en jongeren die actief aan muziek, beeldende kunst, dans en theater doen.

Figuur 4. Intensiteit deelname kunstbeoefening in vrije tijd 2013

[Bron: LKCA 2013]

hoe vaak doet met aan kunstbeoefening	beeldend	muziek	dans	theater	schrijven	ffvc
(bijna) elke dag; het hele jaar door	27	27	8	7	17	12
(bijna) iedere week; het hele jaar door	20	43	50	43	24	27
(bijna) iedere maand; het hele jaar door	11	10	9	10	25	27
een deel van het jaar (enkele maanden)	8	6	14	25	11	12
af en toe afgelopen jaar	33	14	20	15	23	22
totaal (%)	100	100	100	100	100	100

Uit figuur 4 blijkt dat muziekbeoefenaars het meest intensief hun kunst beoefent: 70% van hen is er elke dag of wekelijks, het hele jaar door, mee bezig. Dans (58%) is tweede, waarna theater en beeldend volgen (50% en 47%). Volgens het LKCA (Heimans et al. 2013) zijn ouderen vanaf 65 jaar het hele jaar dagelijks en wekelijks gemiddeld meer met hun kunstbeoefening bezig dan de twee andere leeftijdsgroepen. Dat ligt ook wel voor de hand, omdat zij overdag niet naar school of werk hoeven. Ook onder ouderen is muziek de drukst beoefende discipline (79%), vóór beeldend (60%), dans (55%) en schrijven (54%). Overigens zijn ouderen dagelijks en wekelijks meer met fotografie, film, video en computerkunst bezig (44%) dan de beide andere groepen (37%).

Figuur 5. Motieven van deelname aan kunstbeoefening in vrije tijd 2013

(Bron: LKCA 2013)



Figuur 5 toont de motieven om actief met kunst in de vrije tijd bezig te zijn. Deze kunnen onderverdeeld worden in *sociaal-maatschappelijke* en *kunsteigen* doelstellingen. De motieven die respondenten het meest belangrijk vinden zijn sociaal-maatschappelijk van aard: 'het geeft mij plezier' en het 'ontspant mij', en dat in combinatie met 'het ontmoeten van mensen met dezelfde interesse', 'aan anderen laten zien wat ik kan' en 'gezellig werken met anderen'. Meer intrinsieke motieven zijn het 'zelf iets maken of doen' en 'iets leren, er beter in worden'. Motieven wisselen ook per leeftijd.

3.2 Wat hebben kunstbeoefenaars voor hun activiteiten nodig?

Kunstbeoefenaars in de vrije tijd *maken* en *doen* allemaal (100%) aan amateurkunst. Zij richten zich in 65% van de gevallen op *leren* en 36% presenteert zich of exposeert, dat we samenvatten als *tonen*.

Bij elke activiteit zoeken en vinden kunstbeoefenaars verschillende voorzieningen en faciliteiten. Voor het *maken en doen* zijn er amateurkunstverbanden als verenigingen, clubs, korpsen, koren, festivals, manifestaties en concoursen. Voor *het leren* zijn er lokaal particuliere docenten en educatieve instellingen, zoals centra voor de kunsten, jeugdtheaterscholen, lescollectieven, dansscholen en volksuniversiteiten. Voor het *tonen* zijn er podia en expositieplekken zoals theaters, cafés, scholen, bibliotheken, galeries, wachtkamers en openbare ruimten en digitale en AV-voorzieningen als internet, lokale omroepen en social

media. Een en ander wordt ook wel gefaciliteerd door professionele kunstinstellingen, zoals musea, professionele orkesten en theatergroepen. Verder maken kunstbeoefenaars gebruik van diverse gereedschappen en apparatuur en van werk- en oefenruimte (Heimans et al. 2013: 5, 9).

3.2.1 Gereedschappen en werk- en oefenruimtes

Twee derde van de kunstbeoefenaars gebruikt apparatuur, gereedschappen of instrumenten. Verreweg de meesten van hen (83%) beschikken zelf over alle benodigde spullen. De overige beoefenaars kunnen die in meer dan de helft van de gevallen gebruiken in de ruimte of accommodatie waar ze oefenen, les hebben of werken.

Het LKCA (Heimans et al. 2013) vroeg aan kunstbeoefenaars of zij voor hun kunstbeoefening gebruik maken van hun eigen woonruimte, een aparte ruimte in of bij de eigen woning of van werk- of oefenruimte elders. Ze konden meer antwoorden aankruisen, waardoor het totaal in figuur 6 uitkomt op meer dan 100%.

Figuur 6. Gebruik van ruimte voor actieve kunstbeoefening (in procenten)

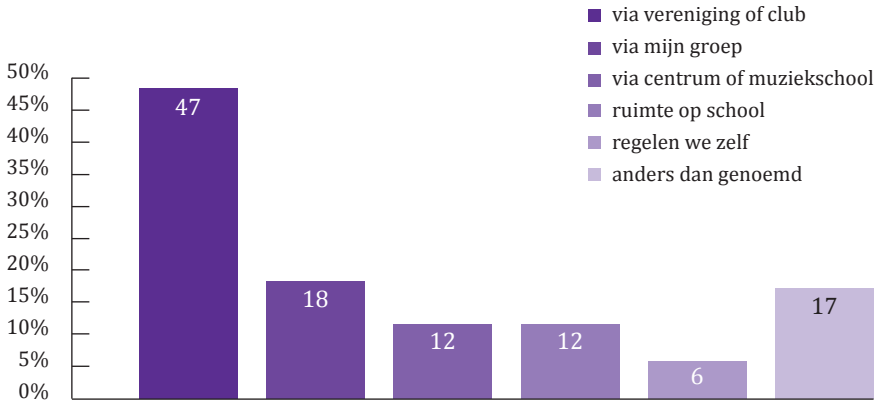
(Bron: LKCA 2013)

	Eigen woonruimte	aparte ruimte in of bij eigen woning	werk- of oefenruimte elders
beeldend kunstvak	69	18	23
muziekvak	57	11	46
dansvak	19	7	81
theatervak	19	4	83
creatief schrijven	89	13	4
media (foto, film, video en computerkunst)	80	12	17
totaal	60	12	39

Niet alle amateurkunstenaars gaan voor hun vrijetijdsbesteding de deur uit; bijna 60% gebruikt de eigen woning. Van deze groep zijn veel kunstbeoefenaars zowel thuis als buitenshuis bezig: de blazer, die thuis studeert en voor de repetitie van de harmonie elders moet zijn. 12% van de kunstbeoefenaars maakt gebruik van een aparte werk- of oefenruimte in of bij de eigen woning. Bijna 40% van de beoefenaars heeft buitenshuis ruimte om te oefenen of te werken aan zijn kunstzinnige vrijetijdsbesteding.

Figuur 7. Gebruik van ruimte voor actieve kunstbeoefening buitenshuis

(Bron: LKCA 2013)



In het ruimtegebruik bestaan er significante verschillen tussen de kunstdisciplines. Vooral schrijvers en mediabeoefenaars benutten massaal hun eigen woning voor hun kunstbeoefening. Voor dans en theater is de deur uitgaan bijna noodzakelijk: ruim 80% gebruikt een oefenplek buitenshuis. Kunstbeoefenaars noemen als plek buitenshuis: atelier, buurthuis, dansschool en danszaal, gymzaal, kerk(zaal), muziekschool, oefenruimte/repetitielokaal, school, sportschool, theater, verenigingsgebouw en ook de openlucht. In bijna de helft van de gevallen gebruikt men de ruimte buitenshuis als deelnemer of lid van een vereniging of club (figuur 7). 12% heeft daar de muziekschool of het centrum voor de kunsten voor nodig.

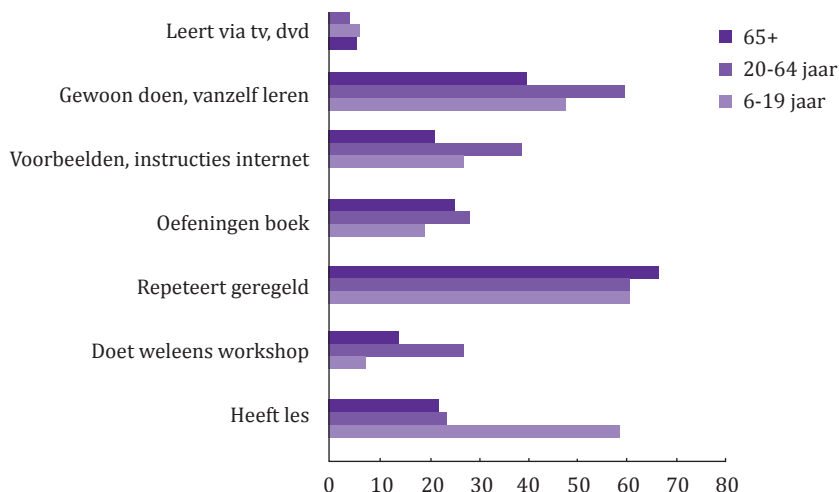
3.2.2 Begeleiding en lessen

Twee derde van de amateurkunstenaars doet actief iets om beter te worden en te leren. Daarin is er geen noemenswaardig verschil tussen de leeftijdscategorieën.

In totaal studeert of repeteert 55% van de kunstbeoefenaars onder deskundige begeleiding. Dat geldt vooral voor dansers, theaterbeoefenaars en in iets mindere mate muzikanten. Mensen volgen in drie van de vier gevallen een les, cursus of workshop bij een docent. Voor 70% hebben ze begeleiding of les via de eigen vereniging of groep. Die begeleiding en lessen vinden ze voor 75% in de eigen gemeente.

Figuur 8. Manieren van leren door kunstbeoefenaars in de vrije tijd 2012-2013

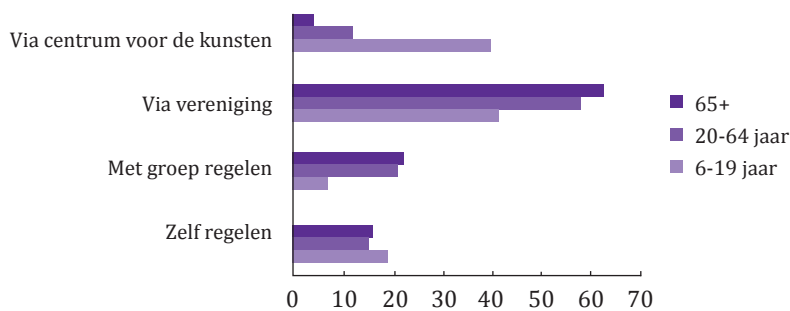
(Bron: LKCA 2013)



Figuur 8 laat zien op welke manier de kunstbeoefenaar leert. Geregeld repeteren doen de kunstbeoefenaars van alle leeftijdsgroepen veel (gemiddeld 62%), en hetzelfde geldt voor leren door te doen (gemiddeld 54%). De jongeren van 6 tot 19 jaar hebben veel vaker les (59%) dan de andere leeftijdsgroepen. Ze leren ook van internet (27%), hoewel minder dan de groep van 20 tot 64 jaar (39%). Deze laatste leeftijdsgroep volgt relatief vaak een workshop.

Figuur 9. Plaatsen om te leren voor kunstbeoefening in vrije tijd 2012-2013

(Bron: LKCA 2013)



Les en deskundige begeleiding vinden de meeste beoefenaren via de eigen vereniging (gemiddeld 53%). Jongeren tot 19 jaar volgen veel vaker lessen bij het centrum voor de kunsten (39%) dan oudere groepen (figuur 9).

3.2.3 Centra voor de kunsten - stand van zaken eind 2013

Er is een duidelijke teruggang in het aantal gesubsidieerde centra voor de kunsten: van 181 (2009) naar 177 (2011) en 152 instellingen in 2013.³ Centra voor de kunsten werken dikwijls voor meer gemeenten en hebben ook vaak locaties in meer gemeenten. Het aandeel gecombineerde instellingen laat een continue stijging zien (van 99, via 105 naar 107). Het aantal creativiteitscentra is in de afgelopen twee jaar van 24 naar 8 teruggegaan en ook het aantal categoriale muziekscholen verminderde van 57 naar 40. Over de gehele linie is het aantal instellingen tussen 2009 en 2013 afgenomen met 16%, hoewel een aantal instellingen fuseerden en dus niet echt verdween. Daarmee rekening houdend is de teruggang in vier jaar ca. 10%. Die krimp van 10% hoeft niet te betekenen dat ook het aanbod gemiddeld met dat percentage is gekrompen. We signaleren de volgende bewegingen in het aanbod (zie voor een volledig overzicht bijlage II):

Buitenschools aanbod beeldend

Tegen de trend in is er groei bij ruimtelijk werken en een sterke groei bij design en productvormgeving.

Buitenschools aanbod muziek

Vooraf het aanbod algemene muzikale vorming (AMV) en wereldmuziek krimpt relatief sterk. Hafabra stijgt als enige (flink) en songwriting en studio/geluidstechniek handhaven zich tegen de trend in.

Buitenschools aanbod theater/dans

Vooraf ADV is zeer sterk teruggevallen. Musicals vallen sterk terug, maar muziektheater stijgt (dit kan een definitiekwestie zijn met als totaalresultaat stabiliteit). Volksdans krimpt sterk in. Streetdance zit sterk in de lift, ook stijldansen en circus stijgen.

Buitenschools aanbod film/foto/overig

Over de gehele linie is er een sterke achteruitgang, vooral de producties zakken in. Games zijn nog relatief stabiel en vrije creatieve expressie (laagdrempelige activiteiten) groeit.

Aanbod/dienstverlening overig

Sterke terugval in ensembles/koren/bands, losse workshops en projecten. Ook oefenruimtes en zalenverhuur worden minder aangeboden. Het aanbod voor sociaal-cultureel werk stijgt sterk, er is stabiliteit respectievelijk groei in het aanbod voor kinderopvangorganisaties, professionele vooropleiding en lezingen/excursies/reizen.

3 Meegeteld zijn alleen door gemeenten gesubsidieerde instellingen met aanbod voor onderwijs en buitenschoolse kunsteducatie (en eventueel andere activiteiten en diensten). Verenigingen of coöperaties van docenten zijn nu niet meegeteld, evenmin als volkshogescholen (al dan niet gesubsidieerd!) met 'creatief' aanbod. Dit heeft te maken met de vergelijkbaarheid van de gegevens, die we sinds 2009 verzamelen.

3.2.4 Podia en expositieruimtes

Bij het tonen van resultaten van kunstbeoefening is er onderscheid te maken naar muziek, dans en theater (podiumkunsten) en beeldend, schrijven en media (niet-podiumkunsten) (Heimans et al. 2013). Als podia en expositieruimte scoren zalen, buurthuizen en kerken hoog, op enige afstand gevolgd door theater-, dans- of concertzalen. In 68% van de gevallen vinden beoefenaars deze in de eigen gemeente.

Uit de casestudies van het LKCA (Heimans et al. 2013) in de gemeenten Nuenen, Alphen aan den Rijn en Venlo komt het beeld naar voren dat het voor amateurkunstverenigingen niet altijd eenvoudig is om geschikte en vooral betaalbare podia voor optredens te vinden. De concert- en theaterzalen zijn voor amateurbegrippen veelal (te) duur. Daarom stellen beoefenaars hun ambities naar beneden bij en kijken ze uit naar goedkopere accommodaties met mogelijk minder uitstraling en dikwijls ook met een beperkte horecavoorziening. Daar springen andere aanbieders van ruimte en podia op in. Kerken zijn al lange tijd een goede voorziening voor amateurmusici (en ook voor professionals). Ook welzijnsorganisaties gaan zich meer richten op het bieden van faciliteiten voor onder meer kunstbeoefenaars.

3.3 Afhankelijkheid van lokale fysieke infrastructuur

De vraag van de minister betreft het lokale stelsel van voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. Zij vraagt immers naar de functies waarin minimaal moet worden voorzien en naar de toegankelijkheid, diversiteit, kwaliteit en spreiding ervan. Hiervoor hebben we inzicht gegeven in wie de beoefenaar van actieve cultuurparticipatie in de vrije tijd is (§ 3.1) en wat hij voor zijn kunstbeoefening nodig heeft (§ 3.2). Hiervan uitgaande is het nu van belang na te gaan voor welke soort van kunstbeoefenaars een lokaal stelsel van voorzieningen eigenlijk nodig is. Daarnaast heerst al jarenlang de opvatting dat kunstbeoefenaars in kleine gemeenten het met minder moeten doen dan diegenen die in een middelgrote of grote gemeente wonen (Wijn 2003; Willems 2006; Heimans et al. 2008).

3.3.1 Scenario's van kunstbeoefenaars

Op basis van de inventarisatie *Amateurkunstverenigingen onder de loep* (Liefink, Poll, Tal, Vogd & Vogelesang 2007) ontwikkelde Cultuurnetwerk Nederland (Liefink, Tal & Vogelesang 2007) vier scenario's waarmee verenigingen hun positie in de samenleving beter kunnen benoemen. In deze scenario's gaat het steeds om de positie van de amateurkunstenaar en om trends als individualisering, maatschappelijke samenhang (sociale cohesie), sturende overheid en marktwerking die invloed hebben op de activiteiten en diensten van lokale (en provinciale) voorzieningen. Door individualisering en sociale cohesie op een horizontale as te plaatsen en betrokken overheid en marktwerking op de verticale as ontstaat een assenkruis met vier posities.

Figuur 10. Vier scenario's van kunstbeoefenaars in de vrije tijd

(Bron: Cultuurnetwerk Nederland 2007)



De vier scenario's in figuur 10 vergelijken we vervolgens met de motieven van respondenten voor hun kunstbeoefening uit het onderzoek *Ruimte voor amateurkunst* (Heimans et al. 2013).

Scenario I (gezelligheid kent geen tijd) komt overeen met de eerder genoemde sociaal-maatschappelijke doelen. 'Op eenzame hoogte' (scenario II) is vergelijkbaar met de kunststeigen doelen, die kunstbeoefenaars nastreven. De beide andere scenario's komen in *Ruimte voor amateurkunst* veel minder duidelijk naar voren. De kunstbeoefenaars uit de groepen 'My-digital-space' (scenario III) en 'Community groups' (scenario IV) hebben lokaal geen of minder specifieke structurele voorzieningen nodig dan beide andere groepen.

In 'My-digital-space' is de rol van de verenigingen overgenomen door televisie en internet. De zapcultuur bepaalt keuzes voor kunstbeoefening. Deze amateurkunstenaar participeert in korte cursussen of tijdelijke formaties en combineert verschillende kunstvormen. Lessen volgen doen zij niet en het

verenigingsleven bestaat niet meer; de kunstbeoefenaar is autodidact. De vrije tijd is het terrein van het particulier initiatief.

In het scenario 'Community groups' is de maatschappelijke betrokkenheid groot. De kunstbeoefening gebeurt in ad hoc communities die voor een bepaald doel bijeen komen en elkaar vinden in een digitale omgeving (Liefink, Tal & Vogelesang 2007).

Voor de kunstbeoefenaars in verenigingen ('Gezelligheid kent geen tijd') zijn wel structurele voorzieningen nodig voor leren, oefenen en presenteren. Afgaande op het onderzoek *Ruimte voor amateurkunst* zijn er op dit moment over de hele linie voldoende les-, begeleidings-, werk- en presentatievoorzieningen, die bovendien toegankelijk en bereikbaar zijn en waar men ook tevreden over is. Zoals eerder vermeld heeft 12% van de kunstbeoefenaars daarvoor de muziekschool of het centrum voor de kunsten nodig (§ 3.2.1). In de bij dit onderzoek uitgevoerde casestudies klinkt wel enige vrees door voor te verwachten bezuinigingen, wegvallen van activiteiten en verhoging van de prijzen.

De laatste groep kunstbeoefenaars betreft diegenen die het leren centraal stellen om op 'Eenzame hoogte te komen'. In dit scenario gaat het om persoonlijke ontplooiing en ontwikkeling om op zo'n hoog mogelijk niveau te komen. De kunstbeoefenaar volgt lessen of leert op andere manieren en betaalt daarvoor om echt vooruit te komen. Hij kiest ervoor zelf cursussen te volgen bij een muziekschool of centrum voor de kunsten of via zijn lidmaatschap van een vereniging. Hij doet mee aan concoursen of wedstrijden, die de kwaliteit van zijn kunstbeoefening onderstrepen. Voor lessen of begeleiding is een (lokale) voorziening structureel noodzakelijk.

3.3.2 Aantallen kunstbeoefenaars voor begeleiding en lessen

Om enig zicht te krijgen op absolute aantallen kunstbeoefenaars in de vrije tijd, die les nemen en daarvoor afhankelijk zijn van het lokale cursorische aanbod, hebben we de percentages omgerekend naar absolute aantallen deelnemers (figuur 11). De absolute cijfers komen hoger uit dan rekenkundig verwacht mag worden, omdat 5% van de respondenten meer antwoorden invulde.

Figuur 11. Plaatsen om iets te leren als kunstbeoefenaar in de vrije tijd

(Bron: LKCA 2013)

leeftijd lesvolgende kunstbeoefenaar	groep 6-19	groep 20-64	groep 65+	totaal
totaal aantal kunstbeoefenaars	1.650.000	4.000.000	1.000.000	6.650.000
centrum voor de kunsten	250.000	75.000	6.000	331.000
vereniging	265.000	350.000	80.000	695.000
met groep regelen	45.000	130.000	30.000	205.000
zelf regelen	125.000	95.000	25.000	245.000
totaal aantal lesvolgende deelnemers	685.000	650.000	141.000	1.476.000

Opvallend is de grote vertegenwoordiging van jongeren (tot 20 jaar) die beter willen worden en willen leren (66%) en die les volgen (59% van diegenen die willen leren). Omgerekend gaat het om 685.000 jongeren. Daarvan volgt 39% lessen bij centra voor de kunsten (waaronder muziekscholen en creativiteitscentra). In absolute cijfers hebben we het dan over ca. 250.000 cursisten van 6 tot 20 jaar. Bij de 20- tot 65-jarigen zijn het er omgerekend ruim 75.000 en vanaf 65 jaar gaat het om een kleine 6.000 cursisten.

De meeste kunstbeoefenaars leren echter via hun vereniging. Voor de jongeren van 6 tot 20 jaar krijgen 265.000 leden les bij of via hun vereniging (en dat kan dus ook via muziekschool en centrum voor de kunsten). In de leeftijdsgroep van 20 tot en met 64 jaar zijn het er ongeveer 350.000 en van de groep ouder dan 65 jaar volgen meer dan 80.000 leden lessen bij of via een vereniging.

3.3.3 Voorzieningenniveau voor kunstbeoefening in gemeenten

Cor Wijn (2003) ontwikkelde een model waarin hij het benodigde (of wenselijke) voorzieningenniveau voor cultuur koppelde aan inwonersaantal.

Kunstconnectie/VKV (Willems 2006) en Kunstfactor (Heimans et al. 2008) pasten zijn model later toe op het benodigde voorzieningenniveau voor actieve kunstbeoefening (kunsteducatie).

Figuur 12. Stelsel voorzieningen actieve kunstbeoefening gemeenten

[Bron: Kunstfactor en VNG 2008]

inwonertal	voorzieningenniveau voor kunstbeoefening in gemeenten
< 30.000 inwoners kernachtig beleid	<ul style="list-style-type: none">a) basisaanbod in alle kunstdisciplines (lessen, cursussen, samenspel, workshops en projecten)b) beperkte oefen- en presentatiemogelijkheden in accommodaties van algemene aard: dorps huis, kulturhus en dergelijkec) amateurkunstverenigingen zijn gelieerd aan de gemeente en verzorgen het podiumaanbodd) ondersteuning van amateurkunstverenigingen
30.000-90.000 inwoners uitgebreid beleid	<ul style="list-style-type: none">a) breed aanbod in kunstdisciplines (lessen, cursussen, samenspel, workshops en projecten), regionale jeugdtheaterschoolb) oefen- en presentatiemogelijkheden in specifiekere (eigen) ruimten, ontmoetingen, debat en faciliteiten (coaching en materiaalhuur)c) amateurkunstverenigingen in diverse disciplines, zijn gelieerd aan gemeente en daarnaast toenemend aantal los georganiseerde verbandend) brede ondersteuning van amateurkunstverenigingen
> 90.000 inwoners allesomvattend beleid	<ul style="list-style-type: none">a) pluriform aanbod, naast een breed aanbod in alle kunstdisciplines ook verdieping, specialisatie, talentontwikkeling en vooropleiding, jeugdtheaterschool en schrijversschool (in stad en wijk)b) oefen- en presentatiemogelijkheden in specifieke (eigen) ruimten, gebruikmaking van professionele podia, uitgebreid aanbod van presentaties, ontmoetingen, debat en faciliteiten (coaching, materiaalhuur, oefenruimte, studio en werkplaats)c) variëteit in ambitieniveau verenigingen, losse samenwerkingsverbanden van kunstbeoefenaars, community-artprojectend) uitgebreide ondersteuning van amateurkunstverenigingen

Voor dit *mapping document* maakten we een selectie uit de beschikbare gegevens en beperkten we ons tot buitenschoolse kunsteducatieve voorzieningen, faciliteiten, podia en ondersteuning amateurs (figuur 12). Voor een beschrijving van het voorzieningenniveau in gemeenten putten we bovendien uit Willems (2006: 39), die een visie op ideaal gemeentelijk beleid geeft.

Gemeenten met *minder dan 30.000 inwoners* formuleren een kernachtig beleid. In de gemeente is doorgaans een lespunt voor kunsteducatie met een basisaanbod in alle kunstdisciplines. Voor de jeugd wordt dit aanbod aangevuld met basiscursussen tijdens de naschoolse opvang en in de brede school. Kleine gemeenten hebben vaak geen eigen voorzieningen, maar organiseren dit lokale aanbod via regionale samenwerking, een gemeenschappelijke regeling of prestatieafspraken met een centrum voor de kunsten in een naburige grotere gemeente.

Het komt voor dat dergelijke afspraken gemaakt worden met de basisbibliotheek die het cursusaanbod verzorgt in een filiaal. Juist in kleine gemeenten is er vaak een bloeiend verenigingsleven en is de amateurkunst sterk georganiseerd. Het verenigingsleven is in aanzienlijke mate de motor achter de leefbaarheid in dorpen.

Middelgrote gemeenten met een bevolking *tussen de 30.000 en 90.000 inwoners* kennen een meer uitgebreid cultuurbeleid. Zij hebben vaak een centrum voor de kunsten, als stichting of als gemeentelijke dienst, of een muziekschool en een creativiteitscentrum apart. Deze instellingen bieden een breed aanbod in alle zes de kunstdisciplines, hebben aanvullende activiteiten zoals presentaties, ontmoetingen, debat, bieden faciliteiten en organiseren basiscursussen tijdens de naschoolse opvang en in de brede school. Dergelijke centra realiseren in regionale samenwerking jeugdtheaterscholen en jeugdorkestren. Voor bemiddeling en advies kunnen amateurverenigingen terecht bij de centra voor de kunsten. In de regel zijn er voor bijna elke discipline één of meer verenigingen actief. De verenigingen maken gebruik van podia in de buurtcentra, maar huren ook zalen elders. In veel gevallen is er ook een poppodium. Een deel van de verenigingen heeft behoefte aan professionele faciliteiten bij deze zalen en werkt samen met professionele instellingen in de eigen gemeente of in de naburige grote stad.

Grote gemeenten met *meer dan 90.000 inwoners* hebben een alomvattend cultuurbeleid. Zij hebben een rijk en gevarieerd aanbod in alle kunstdisciplines, verzorgd door een gecombineerd centrum voor de kunsten. Deze instelling biedt tevens uitgebreide, aanvullende voorzieningen voor apparatuur, presentaties, tentoonstellingen en deskundigheidsbevordering. Het centrum voor de kunsten verzorgt een uitgebreid aanbod van kennismakings- en verdiepingscursussen. Voor de jeugd wordt dit kennismakingsaanbod ook op de brede scholen verzorgd, zowel binnen- als buitenschools. Een deel van de verenigingen in de stad is gebonden aan een specifieke wijk of heeft op zijn minst die band in haar geschiedenis gehad. Daarnaast komen er veel losse samenwerkingsverbanden tussen amateurs voor. In dergelijke gemeenten is de samenwerking tussen amateurs en professionals goed realiseerbaar. De cafés in de stad bieden optreedplekken voor de plaatselijke amateursector en er zijn ook gespecialiseerde podia waar amateurs toegang toe hebben. Voor de multimediale kunstvormen zijn er podia waar amateurs en professionals elkaar ontmoeten.

3.4 Overheidsbeleid en infrastructuur in transitie

De laatste jaren lezen en horen we regelmatig over plannen van de gemeenten over de door hen gesubsidieerde voorzieningen voor kunstbeoefening. Soms zijn het leuke plannen, met ideeën over nieuwbouw, functieuitbreidingen of meer aandacht voor cultuureducatie in het onderwijs. Vaker zijn het plannen die met privatisering, ontslag van docenten, subsidievermindering of het stopzetten van investeringen te maken hebben. Een aantal van die gemeentelijke plannen of

realisaties daarvan hebben wij bestudeerd en bij enkele hebben we ook met betrokkenen gesproken. We hoopten hiermee structuren of patronen te vinden in de lokale infrastructuur van nu en de toekomst, overigens zonder daarover kwaliteitsoordelen te willen geven.

Onze verzameling voorbeelden hebben bijna alle betrekking op veranderingen bij centra voor de kunsten en de omgeving daarvan, zoals amateurkunstverenigingen en instellingen voor sociaal-cultureel welzijn, waaronder ook niet-kunstenbonden instellingen zoals het buurt- en wijkwerk, jongerenwerk, ouderenwerk en zorg. Uit de voorbeelden blijkt dat de oorzaak van de huidige veranderingen voornamelijk voortkomt uit beleidsinterventies van de gemeenten en niet uit eigen keuzes van instellingen dan wel verenigingen. De veranderingen doen zich voornamelijk voor in het stelsel van voorzieningen voor de actieve kunstbeoefening in de vrije tijd (en niet in die van de actieve erfgoedbeoefening).

Een voorbeeld is de gemeente 's-Hertogenbosch waar stichting De Muzerijefors moest reorganiseren nadat de gemeente driekwart miljoen bezuinigde op de jaarlijkse subsidie (er resteert nog een subsidie van € 1,6 miljoen voor projecten op scholen en in wijken). De Muzerijefors schrapte de particuliere lessen muziekonderwijs en ontsloeg docenten, die vervolgens als zelfstandig ondernemer ruimte konden huren om op de locatie van De Muzerijefors toch les te kunnen blijven geven. De Muzerijefors kent nu zowel docenten in loondienst als 'freelancers'. In reactie hierop startte een groep muziekdocenten, die eerder bij De Muzerijefors werkte, de Regionale Muziekschool 's-Hertogenbosch. Deze verzorgt muziekcurricula en organiseert samenspel en concerten in twee wijken (Rosmalen en Hintham). De gemeente kent sinds vier jaar ook de private Music'school, met naast een wijklocatie in Den Bosch, vestigingen in Waalwijk, Nieuwendijk, Oosterhout en Vinkel, met cursussen en samenspel (rockmuziek). Als vierde voegde zich in dit landschap onlangs Muziekschool Het Bossche Broek vlakbij de locatie van De Muzerijefors (Fassbender 2014).

Hoewel de vier organisaties voor het onderwijs (willen) werken, heeft De Muzerijefors een veel breder bereik. Ze werkt al met de Brede Bossche Scholen samen (voorschools en naschools), levert een bijdrage aan cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs en is aangesloten bij Babelnet, het netwerk voor kunst- en cultuureducatie waar Bossche scholen en culturele instellingen hun kennis en ervaringen delen. Daarnaast werkt De Muzerijefors mee met maatschappelijke initiatieven, bijvoorbeeld voor leefbaarheid van wijken (inzet van bewonersinitiatief-gelden) en talentontwikkeling. De instelling is ook in de jongerencultuur actief met kortlopende workshops tot grote samenwerkingsprojecten als *Voor Talent Wordt Geklapt* en de *Bossche Battle*. Bovendien biedt De Muzerijefors diverse cursussen en workshops aan voor verschillende doelgroepen met een beperking (De Muzerijefors z.d.).

Gemeentelijk beleid blijkt sturend voor de vele veranderingen in het voorzieningstelsel voor lessen (individueel en in groepen), begeleiding, samenspel, én de positie daarin van amateurkunstverenigingen en het sociaal-cultureel buurt- en wijkwerk. We konden in de door ons gevonden

voorbeelden van circa zestig gemeenten, waar sprake is van transitie, vier soorten van veranderingen onderscheiden:

- (1) Gesubsidieerde centra gaan in afgeslankte vorm verder.
- (2) Centra gaan - al dan niet gedwongen - samenwerken met andere partijen
- (3) Centra worden als gesubsidieerde instelling beëindigd en de instelling gaat in een sterk aangepaste vorm als netwerkorganisatie verder.
- (4) Docenten van opgeheven centra kiezen ervoor om als coöperatie of collectief verder te gaan.

In alle gevallen is er sprake van een stichting of vereniging die activiteiten onderneemt en die werknemers - staf en docenten - in loondienst heeft of waarvan werknemers als zelfstandige deel van uitmaken (Baggerman & Gerrits 2013). In onze verzameling voorbeelden is geen aandacht besteed aan de opheffing van een centrum als er niet iets anders - een stichting, coöperatie, vereniging of (digitale) netwerkorganisatie - voor in de plaats kwam.

Wij hebben de gevonden voorbeelden ondergebracht in de drie op inwonersaantal gebaseerde groepen van gemeenten (zie figuur 13).

Figuur 13. Momentopname van instellingen in transitie in gemeenten _ december 2013

(Bron: LKCA 2014)

momentopname instellingen in transitie	< 30.000	30.000-90.000	> 90.000	Totaal
in afgeslankte vorm verder	0	5	4	9
samenwerkend verder	1	10	4	15
omvorming tot netwerkorganisatie	4	7	2	13
coöperaties docenten zzp'ers	5	11	5	21
totaal	10	33	15	58
totaal aantal gemeenten in Nederland	245	128	33	406

Het gevaar van de cijfers in figuur 13 is dat ze een eigen leven gaan leiden, terwijl het nadrukkelijk om een momentopname - december 2013 - gaat. De cijfers zijn niet alleen beperkt in de tijd, maar mogelijk ook naar reikwijdte: we hadden wellicht meer toepasselijke voorbeelden gevonden als we langer gezocht hadden in kranten, tijdschriften, op internet of bij de branchevereniging Kunstconnectie. In de volgende paragrafen gaan we nader in op deze vier transitie modellen. We geven van elk model een beschrijving gebaseerd op afhankelijkheid van lokale overheid, instellingsvorm, functies, arbeidssituatie personeel, inkomstenbronnen, samenwerking andere partijen en accommodatie. Per model geven we twee voorbeelden, waarbij we wederom benadrukken dat het ook hierbij steeds om momentopnames gaat.

3.4.1 Instellingen in afgeslankte vorm verder

We vonden negen voorbeelden van instellingen die in afgeslankte vorm verdergaan, waaronder Coevorden (CQ), Nieuwegein (Stadstheater en Kunstencentrum De Kom), Stichtse Vecht (Kunstcentrum Nieuwe Vaart) en Utrecht (UCK).

Figuur 14. Activiteiten en diensten 'afgeslankt verder' in het cursusjaar 2013-2014

[Bron: LKCA 2014]

	Beeldend	Muziek	Theater	Dans	Audiovisueel	Schrijven	Samenspel & koren	Sociaal-cultureel werk	Oefenruimtes	Onderwijs
Coevorden (CQ) - 35.765 inwoners	•	•	•	•	•	-	•	•	-	•
Nieuwegein (De Kom) - 60.895 inwoners	•	•	•	•	•	-	•	-	-	•
Stichtse Vecht (Nieuwe Vaart) - 63.491 inwoners	•	•	•	•	-	-	-	•	-	•
Utrecht (UCK) - 321.916 inwoners	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

De gemeente bezuinigt weliswaar flink op de centra voor de kunsten, maar er blijft sprake van een door de gemeente gesubsidieerde instelling die voor functie-onderdelen, zoals cursorische activiteiten, meer kostendekkend moet werken. De stichting beschikt over (een of meer) accommodaties die geschikt zijn om cursussen uit te voeren en over andere ruimten, zoals oefenruimtes voor samenspel, ensembles en voor amateurkunstverenigingen. Het personeel is (groten-) deels) in loondienst van de stichting. De meeste van hen werken ook voor en met het onderwijs en leveren projectmatig bijdragen aan het sociaal-cultureel werk. Figuur 14 laat de vier centra voor de kunsten zien met activiteiten en diensten in het cursusjaar 2013-2014.

Coevorden - stichting CQ

De gemeente Coevorden zegt in haar concept-beleidsnotitie (Roeles 2012) minder aandacht te kunnen besteden aan cultuurbeleid. Met minder gemeentelijk initiatief en minder middelen vertrouwt de gemeente er toch op dat de burger in staat is de gevolgen van de beleidswijziging op te vangen. De gemeente wil het kunstencentrum CQ in stand houden, maar doet een groter beroep op de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van de burger. Op de subsidie voor CQ zal dan ook worden bezuinigd.

Dit betekent dat de gemeente minder activiteiten van CQ afneemt. Er blijft een gesubsidieerde basis in stand van AMV, ondersteuning van HaFaBra en ballet voor kinderen (kleuterdans, klassiek ballet en kinderballet). De gemeente bezuinigt ook op de accommodaties en laat zoveel als mogelijk de maatschap-

pelijke voorzieningen van de gemeente gebruiken. Daarnaast is er een vermindering van overheadkosten.

In de beleidsperiode vanaf 2013 wordt blijvend ingezet op cultuureducatie in het basis- en het voortgezet onderwijs (Cultuurmenu in het basisonderwijs en Cultuurtraject in het voortgezet onderwijs). De regeling kwaliteitsverbetering amateurkunst wordt afgeschaft (kaderscholing en andere activiteiten om de kwaliteit van de vereniging te verbeteren). Ook de regeling om gemeentelijke sporthallen gratis beschikbaar te stellen voor amateurkunstitvoeringen verdwijnt.

Omdat CQ in meer gemeenten in Zuidoost Drenthe werkt, werken die gemeenten en CQ samen aan een veranderde juridische positie (overgang van stichting met B3-status naar een niet risicodragende organisatie).

Utrecht - stichting Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK)

De gemeente Utrecht hervormt het subsidiestelsel voor cultuureducatie van voornamelijk buitenschools naar grotendeels binnenschools (College van B&W gemeente Utrecht 2013). Het bestaande stelsel, waarbij het UCK ruim € 3 miljoen subsidie kreeg, wordt vervangen door een nieuw stelsel met als focus het cultuuronderwijs in en rondom de school. De scholen kunnen rechtstreeks een subsidie aanvragen bij de gemeente Utrecht en krijgen beleidsondersteuning om hun beleid voor cultuuronderwijs en een bijbehorende doorlopende leerlijn te ontwikkelen. Ook de culturele instellingen krijgen beleidsmatige ondersteuning om hun aanbod aan te laten sluiten bij het cultuuronderwijs op de scholen. Utrecht heeft een kleurrijk palet aan culturele instellingen die een rol kunnen en willen vervullen in het onderwijs.

Voor het organiseren van vrijetijdscursussen blijft de gemeente Utrecht subsidie verstrekken aan het UCK. Het subsidiebedrag is in het nieuwe stelsel echter lager dan in het bestaande stelsel. Het UCK blijft grotendeels in de huidige accommodaties werkzaam en voor onderhoud komt eenmalig extra geld beschikbaar. Daarnaast streeft de gemeente Utrecht naar een evenwichtige spreiding van activiteiten voor amateurkunst op wijkniveau. Aangezien de gemeente vindt dat amateurkunst in de wijken laagdrempelig en betaalbaar moet blijven, zijn passende accommodaties hiervoor noodzakelijk. Daarbij is een intensievere samenwerking tussen alle betrokken partijen vanuit oogpunt van efficiëntie van groot belang.

De nieuwe subsidiesystematiek heeft forse consequenties voor het UCK en vraagt een behoorlijke inspanning om te veranderen. Op dit moment is het UCK zowel aanbieder van amateurkunsteducatie, verzorger van cultuureducatie voor de scholen en bemiddelaar tussen culturele ondernemers en het onderwijs. In de komende jaren wordt de subsidie langzaam afgebouwd van ruim € 3 miljoen naar een vaste subsidie in 2017 van € 950.000 voor amateurkunsteducatie. Om het UCK de tijd te geven de veranderingen door te voeren moet het centrum vanaf augustus 2014 de organisatie voorbereiden op minder subsidie.

3.4.2 Instellingen samenwerkend verder

Bij 'samenwerkend verder' gaat het om voorbeelden van samenwerking tussen een centrum voor de kunsten en amateurkunstverenigingen (vaak muziek) en of met welzijnsinstellingen. Deze samenwerking is - hoewel gewenst - vaak afgedwongen, omdat het centrum voor de kunsten naar andere partijen om moet zien door de (sterk) verminderde gemeentelijke subsidie of door de inzet van het gemeentelijke subsidie voor andere functies zoals cultuureducatie. In dit model wordt ook wel nagegaan of (een deel van) het personeel in loondienst omgezet kan worden naar een werknemersvereniging. De instelling heeft een of meer functionele accommodaties, blijft als deels gesubsidieerde instelling bestaan en moet voor een aantal functies zorgen voor kostendekkende inkomsten. We vonden hiervan vijftien voorbeelden, onder meer in Doetinchem (De Gruitpoort & Muziekschool Oost-Nederland), Hilvarenbeek, Oirschot, Best en Reusel-De Mierden (centrum voor de kunsten Pulz), Gouda (Cultuurhuis De Garensponnerij, Kunstpuntgouda, Jeugdtheaterhuis & StudioGonz), Etten-Leur (De Nieuwe Nobelaer), Heerlen (Cultuurhuis Heerlen) en Zaanstad (Fluxus). In figuur 15 is een keuze gemaakt voor vier centra voor de kunsten met activiteiten en diensten in het cursusjaar 2013-2014.

Figuur 15. Activiteiten en diensten 'samenwerkend verder' in het cursusjaar 2013-2014
(Bron: LKCA 2014)

	Beeldend	Muziek	Theater	Dans	Audiovisueel	Schrijven	Samenspel & koren	Sociaal-cultureel werk	Oefenruimtes	Onderwijs
Hilvarenbeek (Pulz) - 15.086 inwoners	-	•	•	•	-	-	•	-	•	•
Doetinchem (Muziek & Gruitpoort) - 56.414 inwoners	•	•	•	•	•	•	-	•	-	•
Gouda (Kunstpuntgouda) - 70.904 inwoners	•	•	•	•	•	-	-	-	-	•
Zaanstad (Fluxus) - 149.622 inwoners	•	•	•	•	•	-	•	-	-	•

Hilvarenbeek - stichting Pulz

In 2009 fuseerden muziek- en dansscholen tot Pulz, centrum voor kunsteducatie. Na vier jaar is het convenant dat vier gemeenten (Best, Oirschot, Reusel-de Mierden en Hilvarenbeek) bij de fusie afsloten ten einde en het wordt niet verlengd. Daardoor is Pulz genoodzaakt andere keuzes te maken om een faillissement te voorkomen.

Pulz is in Hilvarenbeek een onmisbare factor bij de invulling van het cultureel centrum Elckerlyc, dat in september 2013 geopend werd, door zijn brede

cursusaanbod voor muziek, dans, theater, musical en pop/rock. De gemeente wil dan ook dezelfde koers voortzetten, ook al is er sprake van een andere organisatievorm. Pulz moet ingrijpend reorganiseren en dat heeft ook personele gevolgen. Het cursorische aanbod moet echter voor alle kinderen bereikbaar blijven met aandacht voor de kwaliteit door tentamens, examens en voortgangsgesprekken.

De exploitatieopzet van cultureel centrum Elckerlyc voor de maatschappelijk-culturele programmering brengt risico's met zich mee, omdat de toekomst voor de in Elckerlyc gehuisveste gesubsidieerde instellingen zoals Pulz, Bibliotheek Midden-Brabant, de Werckwinckel en het KBO (belangenorganisatie voor senioren) ongewis is. Pulz werkt al nauw samen met het onderwijs (onder meer via de regeling cultuurcoaches met binnenschoolse lessen muziek, dans en theater) en met de amateurkunstverenigingen. In beide velden is daar ook veel draagvlak voor. Nu intensiveert Pulz zijn samenwerking met de bibliotheek, de Werckwinckel en de senioren. Het ontwikkelt een gezamenlijk cursusaanbod met veel kunstdisciplines voor alle leeftijds categorieën in Elckerlyc. Voor de exploitatie van Elckerlyc is het van belang dat Hilvarenbeek ook in de toekomst huisvestingskosten voor de programmering beschikbaar blijft stellen.

Zaanstad - stichting Fluxus

Op 9 juli 2013 heeft het college van Burgemeester & Wethouders van Zaanstad ingestemd met de *Ontwerp Toekomstagenda Cultuur 2014-2017*.

Bezuinigingsmaatregelen van het Rijk vormen de aanleiding voor forse gemeentelijke bezuinigingen. Daarnaast keek de gemeente heel kritisch naar haar eigen rol en verantwoordelijkheid. Op basis daarvan heeft ze prioriteiten gesteld en subsidies verdeeld. Vanaf 2015 wordt jaarlijks € 1,45 miljoen bezuinigd op cultuur in Zaanstad. Daarmee blijft per jaar een bedrag beschikbaar van zo'n € 9,4 miljoen.

Het cultuurcluster voor Fluxus, een leescafé, een filmhuis en een poppodium in het centrumgebied van Zaanstad maakt het mogelijk om de huidige variëteit aan culturele functies beter te bestendigen. Een plek met meer functies onder één dak op een goed bereikbare locatie biedt een goede basis voor het les- en cursusaanbod (nu door FluXus) en het filmhuis. Daarnaast biedt het cluster mogelijkheden een goed geoutilleerd poppodium in Zaanstad terug te brengen. Deze functies zorgen met elkaar voor een flink bereik onder een breed publiek. De in het cultuurcluster beoogde leestafelfunctie kan een commerciële partij in combinatie met horeca aanbieden. Medegebruik door andere organisaties - waaronder de lokale omroep, architectuurcentrum Babel en jongerenplatform RAAZ - behoort eveneens tot de mogelijkheden (Gemeente Zaanstad 2013: 6).

FluXus wordt een serviceorganisatie voor cultuureducatie. Gebouwen, lesvoorzieningen en klantenservice blijven bij FluXus, gesubsidieerd door de gemeente (besluit gemeenteraad 14 november 2013). Docenten kunnen als zelfstandigen gebruik maken van deze voorzieningen. Naast de genoemde serviceverlening blijft FluXus samen met de zelfstandige docenten extra activiteiten organiseren, vergelijkbaar met nu (ensembles en speciale producties,

maar ook een centrale website en pr). FluXus wil voor zowel cursisten als docenten een aantrekkelijke lesplek blijven. Voor de omvorming naar de nieuwe situatie trekken de gemeente en FluXus - ook vanuit het belang van het cultuurcluster - gezamenlijk op.

De gemeente handhaaft voor amateurkunst het huidige budget, maar wil in de toekomst daarbinnen een sterker accent leggen op activiteiten voor jeugd en meer mogelijkheden creëren voor nieuwe organisaties en tijdelijke of eenmalige initiatieven. Daarnaast ziet ze kansen voor meer samenwerking. Met deze ingrediënten gaat de gemeente in 2014 nieuwe subsidiespelregels opstellen, net als voor de overige kleine culturele organisaties, in overleg met de amateurkunstverenigingen en het Adviespanel Cultuur Zaanstad (Gemeente Zaanstad 2013: 10, 18).

3.4.3 Omvorming tot netwerkorganisatie

Bij 'omvorming tot netwerkorganisatie' wordt de oorspronkelijke gesubsidieerde instelling opgeheven en omgezet naar een nieuwe stichting, meestal bestaand uit een collectief, vereniging of netwerk van (een flink deel van) de oorspronkelijke werknemers. Vaak krijgt de netwerkorganisatie de kans toe te groeien naar een nieuwe situatie door een tijdelijke korting, bijvoorbeeld op de huur van de accommodatie of een - weliswaar aflopende - subsidie voor cursorische activiteiten. De nieuwe stichting of de netwerkorganisatie moet meestal na enkele jaren zorgen voor kostendekkende inkomsten voor alle buitenschoolse functies; soms worden buitenschoolse lessen voor kinderen en jongeren nog wel deels gesubsidieerd. Mogelijk brengen enkele functies, zoals binnenschoolse activiteiten ook nog inkomsten met zich mee. Een netwerkorganisatie kent naast docenten ook een staf die zorg draagt voor communicatie, organisatie en administratie.

We vonden hiervan dertien voorbeelden, onder meer in Deurne (Musicas), Achtkarspelen, Dantumadiel, Kollumerland en Tytjerksteradiel (De Wâldsang Buitenpost), Hardenberg (Kunstencentrum Vechtdal) en Leeuwarden (Kunstkade). In figuur 16 zijn deze vier centra voor de kunsten opgenomen met activiteiten en diensten in het cursusjaar 2013-2014.

Figuur 16. Activiteiten en diensten 'netwerkorganisatie' in het cursusjaar 2013-2014

(Bron: LKCA 2014)

	Beeldend	Muziek	Theater	Dans	Audiovisueel	Schrijven	Samenspel & koren	Sociaal-cultureel werk	Oefenruimtes	Onderwijs
Achtkarspelen c.a. (De Wâldsang) - 82.057 inwoners	-	•	-	-	-	-	-	-	-	•
Deurne (Musicas) - 31.733 inwoners	•	•	-	•	-	-	-	-	-	•
Hardenberg (Vechtdal) - 59.585 inwoners	•	•	•	•	•	-	•	-	-	•
Leeuwarden (Kunstkade) - 95.949 inwoners	•	•	•	•	•	•	•	•	-	-

Achtkarspelen, Dantumadiel, Kollumerland, Tytjerksteradiel - de Wâldsang Buitenpost

Muziekschool de Wâldsang heeft proactief gereageerd op de gemeentelijke bezuinigingen en een bedrijfsplan opgesteld waarin het schetst hoe het muziekonderwijs in de gemeenten Achtkarspelen, Dantumadiel, Kollumerland c.a. en Tytjerksteradiel er met ingang van het seizoen 2014-2015 uit kan gaan zien.

De subsidies voor het muziekonderwijs nemen af. De vier gemeenten willen de overgebleven subsidies meer inzetten voor muziekonderwijs op de basisscholen. Vandaar dat vorig jaar drie scenario's zijn beschreven waaruit de gemeenten kozen voor de omvorming naar een flexibele organisatie in de vorm van een coöperatieve vereniging. De volledige huidige staf wordt ontslagen; een sociaal plan regelt de gevolgen van dit collectieve ontslag. Docenten (leden van de coöperatie) dragen financieel bij (lidmaatschap). Om lid te kunnen worden van de coöperatie moet men solliciteren. Dit om de kwaliteit en de merknaam van de muziekschool te garanderen. De inhoudelijke coördinatoren van de coöperatie zijn niet in dienst van de coöperatie, maar zijn lid en worden door de leden gekozen. Het bestuur van de coöperatie en uiteindelijk de Algemene Ledenvergadering (ALV) stellen spelregels vast over kwaliteit, aannahme nieuwe docenten, coördinerende taken voor huisvesting, leerlingenadministratie en financiële administratie.

De Wâldsang wordt een flexibele coöperatieve vereniging waar kwaliteit voorop staat. Het kwaliteitsmerk 'de Wâldsang' moet overeind blijven en de klanten moeten weinig tot niets merken van de transitie. De coöperatieve vereniging krijgt een verzorgende schil waarin verschillende zaken gewaarborgd worden. Een deel van de staf keert terug, maar dan net als alle anderen als lid in een zzp-constructie. Een in te huren financieel-administratief centrum zorgt voor de facturering aan cursisten en voor de betaling van de docenten.

De gemeentelijke subsidies worden ingezet voor gebouwen, instrumenten en stafcoördinatie. Verder zal deze gebruikt worden voor het financieren van het

onderwijs op de basisscholen. Er bestaat de mogelijkheid dat subsidie gebruikt kan worden voor projecten.

Om deelname aan de amateurkunst te stimuleren hebben de gemeenten subsidiemogelijkheden voor de verenigingen amateurkunst (Deelverordening Samenleving).

Deurne - Musicas

Na een kerntakendiscussie in de gemeente maakte de gemeenteraad een flink aantal politiek-bestuurlijke keuzes. Dit betekende dat de subsidie voor muziek-educatie, vier ton per jaar, compleet werd geschrapt. Dat kwam hard aan, want muziek speelt in Deurne een belangrijke rol. Vanuit de visie *Deurne Koerst op Eigen Kracht* (DKoek) vroeg de gemeente zich vervolgens af of het muziekonderwijs ook anders en zonder subsidie kan worden georganiseerd, doordat de samenleving en belanghebbenden zelf het heft in handen nemen?

Het Regionaal Instituut Cultuur- en Kunsteducatie (RICK) uit Weert, dat in Deurne tot 2013 activiteiten en diensten aanbood, heeft de gemeente meegedeeld zelf geen mogelijkheden te zien om zonder subsidie te komen tot een kostendekkend dienstenaanbod voor Deurne. De gemeente besprak met de verschillende harmonieën en (drum)fanfares of zij de handen ineen zouden kunnen en willen slaan, om zelf muziekeducatie aan te gaan bieden. De gezamenlijke muziekverenigingen zijn daarop in actie gekomen en zijn met instemming van de gemeente aan de slag gegaan om te kijken naar opvolging voor het RICK.

De HaFaDru's hebben vervolgens gezamenlijk een coöperatieve stichting opgericht. Verder hebben zij met de gemeente een huurcontract getekend voor het gebouw waar RICK de cursussen verzorgde. De huur loopt in vier jaar op naar een reguliere, maatschappelijke huurprijs. De HaFaDru's selecteerden een partner, Musicas, die de hele organisatie van muziekeducatie op zich neemt. Daarnaast wordt beter gekeken of een cursusprogramma wel kostendekkend is. Het muziekonderwijs wordt in Deurne nu verzorgd voor een tiende van de oorspronkelijke subsidie van vier ton. Samen met het opleidingsgeld dat de HaFaDru's al kregen, wordt in Deurne nu voor € 100.000 in muziekeducatie voorzien (Gemeente Deurne z.d.).

3.4.4 Coöperaties docenten zzp'ers

Wij verstaan hier onder 'coöperaties van docenten zzp'ers' zelfstandigen die samen een coöperatie vormen om als docent aan de slag te blijven. Baggerman en Gerrits (2013) onderscheiden enkele juridische constructies voor zelfstandigen, waaronder een zelfstandige lespraktijk met gedeeltelijke uitbesteding van werkzaamheden - zoals de (financiële) administratie - en de inhuur van de zelfstandige door een lesinstelling (dus geen dienstverband).

Zelfstandigen verenigen zich vaak ook in een ondernemers- of mkb-coöperatie, bijvoorbeeld voor projecten die te groot zijn om alleen te doen. Een coöperatie is een zelfstandige rechtspersoon, draait om solidariteit en is gebaseerd op geven én nemen. De leden zijn samen eigenaar en verantwoordelijk voor het

gezamenlijke inkomen. Samenwerken in een coöperatie heeft verschillende voordelen: het delen van huur- en inkoopkosten, verhogen van het rendement, meer schaalgrootte en betere zichtbaarheid voor de buitenwereld. Daarnaast is er geen wettelijk vermogen vereist, is er vrijheid in het bepalen van de aansprakelijkheid en is deze vorm fiscaal transparant. Er is ook veel vrijheid in het maken van statuten en onderlinge regelingen. De leden vormen samen een klankbord, wat ondernemen makkelijker en waarschijnlijk ook leuker maakt (De Zaak z.d.).

Figuur 17. Activiteiten en diensten 'coöperaties docenten' in het cursusjaar 2013-2014

(Bron: LKCA 2014)

	Beeldend	Muziek	Theater	Dans	Audiovisueel	Schrijven	Samenspel & koren	Sociaal-cultureel werk	Oefenruimtes	Onderwijs
Maasgouw (Myouthic) - 24.017 inwoners	-	•	-	•	-	-	-	-	-	•
Berkelland (Segnocollectief) - 44.769 inwoners	-	•	-	-	-	-	•	-	-	-
Zutphen (Muzecollectief en Muzehof) - 47.240 inwoners	-	•	•	•	-	-	•	-	-	•
Leek c.a. (Westerkwartier) - 60.914 inwoners	-	•	•	-	-	•	•	-	-	•

Voor de meeste activiteiten en diensten van de coöperatie is er geen gemeentelijke subsidie, ook niet in de vorm van een lagere huursom of iets dergelijks. We vonden 21 voorbeelden, onder meer in de gemeenten Leek, Zuidhorn, Marum en Grootegast waar de subsidie sinds 2011 wordt afgebouwd (Kunstbedrijven Westerkwartier), Berkelland (Segnocollectief), Maasgouw (Myouthic) en Zutphen (Muzehof). In figuur 17 zijn deze vier centra voor de kunsten opgenomen met activiteiten en diensten in het cursusjaar 2013-2014.

Maasgouw - Myouthic

Als nieuw initiatief in de Limburgse regio speelt het kunstbedrijf Myouthic in op het verdwijnen van Kreato dat medio 2012 failliet ging. In het beleidsplan zegt het kunstbedrijf dat hoogstaand muziekonderwijs en de binding met het Limburgs Erfgoed (harmonieën, fanfares en brassbands) een belangrijk uitgangspunt blijven (2013). Myouthic zet de activiteiten van Kreato voort en ontwikkelt ook nieuwe markten. Het kan, door een zeer compacte en mede daardoor goedkopere staf en organisatiestructuur, de cursussen aanzienlijk goedkoper aanbieden dan voorheen het geval was, ook in vergelijking met andere aanbieders in de regio.

Myouthic onderhoudt contacten met docenten, (ouders van) cursisten, muziekverenigingen, het onderwijsveld en de betrokken gemeentebesturen, waarbij voornamelijk de marktvaart naar en het aanbod van onderwijs centraal staan. Het docentenkorps bestaat uit gekwalificeerde zzp'ers gespecialiseerd in de gevraagde kunstdisciplines. Myouthic neemt actief deel aan het muziekleven in Midden- en Noord-Limburg door presentaties, uitvoeringen en het ondersteunen van de stakeholders bij hun activiteiten (Myouthic 2013).

Voor leerlingen tot 18 jaar kan voor groepslessen AMV en voor cursussen die opleiden tot het bespelen van een HaFa-instrument subsidie worden aangevraagd, mits de leerling lid is van een HaFa-vereniging. De gemeente Maasgouw kent daartoe de Deelverordening HaFa-muziekonderwijs op maat om het muziekonderwijs te stimuleren voor beoefening van de HaFamuziek in verenigingsverband.

Zutphen - Muzehof

De Hanzehof (theater en congrescentrum) en Muzehof (muziek- en dansschool) moeten vanaf 2015 gezamenlijk jaarlijks € 375.000 bezuinigen op een jaarlijkse subsidie van € 1,5 miljoen. Om de bezuiniging te realiseren wil de gemeente beide instellingen laten samengaan in een centrum voor podiumkunsten. Of dit lukt, is maar de vraag. Voor de Muzehof is vooralsnog een oplossing gevonden door de organisatie geheel anders vorm te geven, waardoor er toch een muziekschool in de gemeente blijft.

De gemeente Zutphen subsidieert de muzieklessen voor inwoners tot 18 jaar gedurende de eerste drie lesjaren bij de Muzehof. Overige leerlingen kunnen zich rechtstreeks aanmelden bij een docent van het Muzecollectief. Beide instellingen zorgen ervoor dat er toegankelijk muziekaanbod in de regio in stand blijft en bieden samen een gevarieerd lesaanbod aan voor dans, muziek en theater voor jong en oud.

Het Muzecollectief is een groep professionele muziekdocenten die al jaren met veel plezier samenwerken binnen de Muzehof en hun 'passie voor muziek en lesgeven' samen delen. Hoewel sommigen nog voor een (klein) deel verbonden zijn aan de Muzehof verzorgen de docenten lessen en samenspelactiviteiten die de Muzehof niet langer gesubsidieerd aan kan bieden, via hun eigen zelfstandige lespraktijk. Om de onderlinge samenwerking te continueren is het Muzecollectief opgericht (www.muzecollectief.nl).

De gemeente Zutphen kent ook een subsidieregeling Incidentele subsidie voor kunst en cultuur, waar ook voor amateurkunst en cultuureducatie middelen kunnen worden aangevraagd. De subsidieregeling is jaarlijks maximaal € 100.000,- (Gemeente Zutphen 2013).

3.5 Concluderend: organisatie- en financieringsvormen in transitie

De hiervoor uitgewerkte voorbeelden zijn alle gekozen vanuit een centraal functionerende instelling - vaak een centrum voor de kunsten - omdat in kleine en middelgrote gemeenten het centrum voor de kunsten fysiek de centrale voorziening is voor actieve kunstbeoefening en ook activiteiten en diensten - oefenruimte, cursusaanbod, samenspel, presentaties, tentoonstellingsruimte én tentamens en examens - biedt aan amateurkunstverenigingen.

We proberen nu daarboven uit te stijgen en toekomstscenario's te vinden die het gehele lokale landschap van cultuureducatie en amateurkunst en de strategie van de overheid, de aanbieders en de actieve deelnemers beschrijft.

Onze vraag was *welke nieuwe organisatie- en financieringsvormen en -modellen verschillende spelers in het veld van de actieve cultuurparticipatie vandaag de dag ontwikkelen* in reactie op veranderingen in de vraag naar activiteiten en voorzieningen, veranderingen in de culturele behoeften en praktijk van burgers, en in de rol van de overheid.

Aan de hand van de circa zestig gemeenten en enkele provincies, waar sprake is van veranderingen in actieve cultuurparticipatie en waar wij gegevens van verzamelden, stelden wij vier toekomstscenario's op waar de overheden in te passen zijn. Voor de inrichting van het stelsel van voorzieningen beweegt de overheid zich in hoofdzaak langs twee strategische assen:

(1) De verticale as

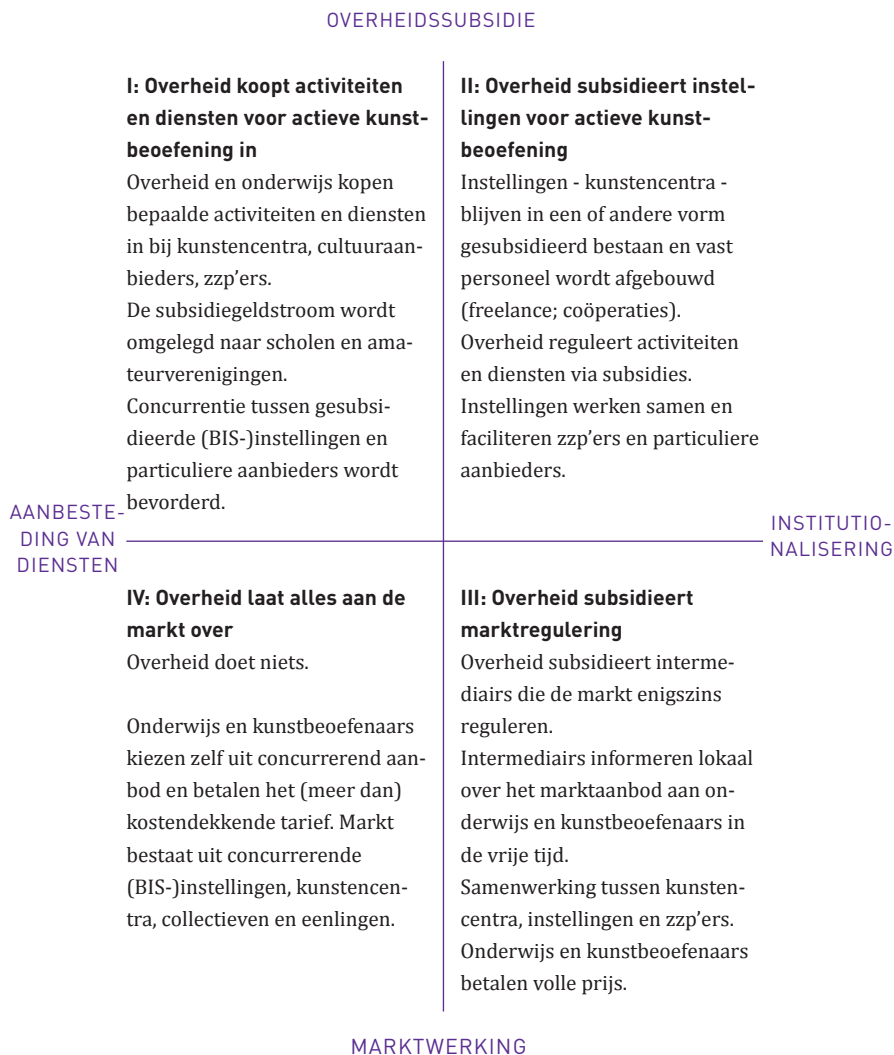
In hoeverre wil de overheid verantwoordelijkheid nemen? Gaat het om subsidiëring en het nemen van een grote verantwoordelijkheid of laat het de diensten en activiteiten zoals cultuureducatie voor het onderwijs, het cursusaanbod en facilitering over aan markt en particulier initiatief?

(2) De horizontale as

Welk instrumentarium hanteert de overheid? Werkt de overheid via markt en aanbesteding of via institutionalisering en subsidies? Deze horizontale as komt tegemoet aan de discussie over instellingssubsidies én inkoopmodellen en functiescheiding. Hieronder hoort ook het omleggen van de geldstroom van instellingen naar het onderwijs.

Met een assenkruis met als uitersten overheidssubsidie en marktwerking (verticaal) en aanbesteding van activiteiten en diensten versus institutionalisering (horizontaal) ontstaan er vier kwadranten.

Figuur 18. Toekomstscenario's voorzieningensetel kunstbeoefening in de vrije tijd
 (Bron: LKCA 2014)



De vier kwadranten bieden een helder zicht op de vier onderscheiden toekomstscenario's. Bij de plaatsing van de voorbeelden uit de vorige paragraaf in de vier kwadranten valt op dat bepaalde gemeenten in meer kwadranten voor kunnen komen.

3.5.1 Overheid subsidieert instellingen voor actieve kunstbeoefening (II)

Instellingen - kunstencentra - blijven in een of andere vorm gesubsidieerd bestaan, maar moeten veelal flink bezuinigen en vast personeel wordt dan ook afgebouwd. Vervolgens wordt het ontslagen personeel weer als zelfstandige ingehuurd of als groep zelfstandigen (vereniging of ondernemers- of mkb-coöperatie) om lessen en begeleiding te verzorgen of projecten uit te voeren. De gemeenten heeft een subsidieovereenkomst - of een prestatieovereenkomst - met de instelling, waarin gespecificeerd staat welke diensten en activiteiten de instelling voor welke prijs voor bepaalde leeftijds- en doelgroepen levert. In de meeste gevallen moet de instelling een (veel) hoger percentage eigen inkomsten realiseren dan eerder het geval was. Dat betekent dat centra nauw letten op overhead en andere personeelskosten en op de inzet van de accommodatie (verhuur ruimten aan derden).

De instelling heeft de opdracht om cultuureducatie voor het primair onderwijs (en het voortgezet onderwijs) te verzorgen en levert daarnaast gesubsidieerd buitenschoolse lessen aan kinderen en jongeren tot 18 jaar voor een gereduceerde prijs, terwijl de cursussen voor volwassenen kostendekkend moeten zijn. Het komt ook voor dat bepaalde soorten cursussen op grond van beleidsuitgangspunten van de gemeente gesubsidieerd worden (instrumentaal of nieuwe media), terwijl andere kostendekkend moeten worden geleverd.

Om activiteiten en diensten voor cultuureducatie in de school en voor de verschillende doelgroepen (kinderen, jongeren, senioren) en op locatie (buurten en wijken) te kunnen bieden werken instellingen samen en faciliteren ze zzp'ers en particuliere aanbieders met oefenruimtes en professionaliserings-bijeenkomsten.

Voorbeelden voor dit toekomstscenario zijn er vele, zoals de gemeente Coevorden (CQ), het UCK in Utrecht, de stichting Pulz in Hilvarenbeek, Fluxus in Zaanstad, SKVR Rotterdam, de Muzehof in Zutphen en De Muzerije 's-Hertogenbosch.

3.5.2 Overheid koopt activiteiten en diensten voor actieve kunstbeoefening in (I)

De gemeentelijke overheid en de scholen kopen bepaalde activiteiten en diensten in bij kunstencentra, cultuuraanbieders en zzp'ers. Er is geen door de gemeente gesubsidieerde instelling die deze diensten en activiteiten gesubsidieerd aan kinderen, jongeren en volwassenen aanbiedt. De gemeente kan wel diensten inkopen voor kinderen en jongeren tot bijvoorbeeld 18 jaar, zoals kunstlessen waarvoor kinderen en jongeren korting krijgen.

De gemeente legt subsidiegeldstromen om naar kinderen en jongeren tot bijvoorbeeld 18 jaar (rugzakje met subsidiegeld dat voor een vooraf vastgesteld aantal jaren is bedoeld), naar scholen (primair onderwijs en soms ook voortgezet onderwijs) en naar amateurkunstverenigingen (waarin vaak een bepaald bedrag per deelnemer - naar leeftijd - in een gemeentelijke regeling voor amateurkunst is vervat). Deze kiezen vervolgens zelf bij wie zij activiteiten en diensten af willen nemen. Op deze manier wakkert de gemeente de concurrentie

aan tussen gesubsidieerde (BIS-)instellingen en particuliere aanbieders. De markt dijt dan ook uit, omdat naast de al langer bestaande culturele instellingen, centra voor de kunsten en non-profit aanbieders, zoals amateurkunstverenigingen, clubs, koren, orkesten, volksuniversiteiten, jeugdtheatergezelschappen en bibliotheken, ook commerciële organisaties zich vestigen. Commerciële organisaties zijn zelfstandigen (freelancers en zzp'ers), mkb-coöperaties, ondernemerscoöperaties, niet-gesubsidieerde muziekscholen of centra voor de kunsten, verenigingen van werknemers, niet-gesubsidieerde culturele instellingen et cetera.

De gemeenten Amsterdam, Utrecht en Den Haag kozen ervoor de geldstroom voor bestaande centra voor de kunsten om te leggen naar de scholen door elke school een bepaald bedrag per leerling te bieden voor cultuureducatieve activiteiten en diensten. Ook een kleinere gemeente als Maasgouw (met de instelling Myouthic) subsidieert leden tot 18 jaar van amateurkunstverenigingen voor groepslessen muzikale vorming en voor het leren bespelen van een HaFa-muziekinstrument (deelverordening HaFa-muziekonderwijs op maat). Voor de coöperatieve vereniging Wâldsang Buitenpost (gemeenten Achtkarspelen c.a.) geldt hetzelfde toekomstscenario. De gemeenten kopen diensten in voor muziekonderwijs op de basisscholen en kennen daarnaast subsidiemogelijkheden voor de amateurkunstverenigingen (Deelregeling Samenleving).

3.5.3 Overheid subsidieert marktregulering (III)

Er zijn ook gemeenten die een intermediair subsidiëren om de markt enigszins te reguleren. Deze intermediair verzamelt het aanbod van cultuurinstellingen en particulieren voor scholen en voor kunstbeoefenaars in de vrije tijd en zet daar (soms) een gebruikersoordeel bij. Vervolgens informeren de intermediairs lokaal over het marktaanbod aan onderwijs en kunstbeoefenaars in de vrije tijd. Soms doen ze dit via bemiddelingsgesprekken met afnemers, zoals scholen; vaak gebeurt dit via speciale, voor dit doel ontwikkelde websites. Om dit aanbod te kunnen realiseren is samenwerking nodig tussen aanbieders als kunstencentra, cultuurinstellingen en coöperaties van zzp'ers. Het onderwijs en de kunstbeoefenaars betalen het kostendekkend tarief voor hetgeen zij afnemen.

Voorbeelden zijn intermediaire instellingen als het Amsterdamse Mocca dat in overleg met de gemeente de opzet en uitvoering van het Basispakket Kunsten en Cultuureducatie op zich nam. Mocca begeleidt de scholen bij het maken van keuzes voor leerlijnen en biedt raamleerplannen voor muziek, beeldend onderwijs en erfgoededucatie. Daarnaast heeft Mocca een actuele database voor cultuuraanbod (<http://cultuuraanbod.mocca-amsterdam.nl>), met door Mocca uitgevoerde evaluaties van het aanbod.

Voorbeelden waarin ook het aanbod van de buitenschoolse markt zichtbaar is zijn Kunstkade in Leeuwarden (www.kunstkade.nl) en het onlangs gevormde Stadspodium van de Cultuurschakel in Den Haag (www.cultuurschakel.nl/stadspodium/item6).

3.5.4 Overheid laat alles aan de markt over (IV)

In dit toekomstscenario doet de overheid niets. De gemeente geeft geen subsidies, reguleert niet via een intermediaire organisatie en laat alles aan belanghebbenden en de samenleving over. Het zelforganiserend vermogen van scholen en kunstbeoefenaars in de vrije tijd wordt dan zwaar op de proef gesteld. Ze moeten er zelf achter komen wat er op de markt te vinden is en kiezen zelf uit concurrerend aanbod. Daarvoor betalen ze een (meer dan) kostendekkend tarief. Om die keuzes te vergemakkelijken stellen aanbieders hun diensten beschikbaar met vermelding van hun professionele kwaliteiten en concurrerende tarieven. De markt bestaat uit concurrerende (BIS-)instellingen, kunstencentra, jeugdtheaterscholen, danskunstscholen, balletscholen, cultuurinstellingen, hobbyclubs, collectieven en eenlingen (non-profit en profit).

Een voorbeeld van deze vrije marktwerking is de gemeente Den Bosch waar het voorzieningensysteem voor binnenschools en buitenschools muziekonderwijs gevormd wordt door vier aanbieders, die met elkaar in prijs, kwaliteit en presentatievormen concurreren. Een ander voorbeeld is Musicas in Deurne, dat gevormd is nadat de gesubsidieerde muziekschool met een bezuiniging van vier ton te maken kreeg. Voor een tiende van dit bedrag verzorgt Musicas, in opdracht van de coöperatieve stichting van de HaFaDru's in Deurne, het kostendekkende, buitenschools cursorisch muziekonderwijs. Ook Myouthic in Maasgouw en het private Muzecollectief in Zutphen verzorgen voor deelnemers boven de 18 jaar cursussen en rekenen daarvoor een kostendekkend tarief.

4 Systeem- verantwoordelijkheid voor cultuurparticipatie

4.1 Probleemschets

'Rem op sluiting pinautomaten.' Minister Dijsselbloem gaat op verzoek van een meerderheid van de Tweede Kamer de banken oproepen om een pas op de plaats te maken met de sluiting van pinautomaten in dunbevolkte gebieden. 'Vooral in kleine dorpen aan de randen van Nederland moeten inwoners door sluiting van een automaat steeds verder rijden om aan cash te komen.' De minister is het met de Kamer eens 'dat een pinautomaat een basisvoorziening is'. Aldus een bericht in het *Brabants Dagblad* van 31 januari 2014. Het is een mooi voorbeeld van een invulling van systeemverantwoordelijkheid van de rijksoverheid, in dit geval de minister van Financiën. De rijksoverheid beslist niet waar pinautomaten moeten komen, hoeveel automaten er moeten zijn en plaatst ze zelf zeker ook niet. Dat is de verantwoordelijkheid van de banken.

Je zou kunnen zeggen dat de overheid in dit geval systeemverantwoordelijk is voor de leefbaarheid en vitaliteit van Nederland, ook in dunbevolkte gebieden waar een pinautomaat minder wordt gebruikt en dus relatief duurder is dan in dichtbevolkte stedelijke gebieden. Als die leefbaarheid en vitaliteit worden bedreigd, moet de overheid er iets mee - anders is verantwoordelijkheid een wassen neus - maar zonder het pinautomatenprobleem zelf operationeel op te kunnen lossen. Een van de interventiemiddelen op systeemniveau is het aanspreken van partijen die wel direct verantwoordelijk zijn (in dit geval de banken): communiceren dus. Interessant aan dit voorbeeld - en er zijn er veel meer te geven - is dat de minister via de media laat weten dat hij een oproep aan de banken gaat doen. Hier wordt de publieke opinie gemobiliseerd om het gedrag van de banken te beïnvloeden, die wel het een en ander te winnen hebben bij publieke gunst.

Communicatie en voorlichting, via de publieksmedia of gericht op bepaalde partijen is een niet te onderschatten wapen van de overheid om op systeemniveau invloed uit te oefenen: het wapen van 'symbolisch geweld' om het drastisch uit te drukken. Andere belangrijke middelen zijn regelgeving (regulering) en facilitering. Regelgeving varieert van bijvoorbeeld de toewijzing van wettelijke taken en bevoegdheden aan zelfstandige bestuursorganen (zbo's) en aan rechtspersonen met een wettelijke taak (rwt's) tot de regeling van taken van gemeenten, provincies en waterschappen. Welke partij is waarvoor verantwoordelijk, is hier telkens de kernvraag.

Facilitering kan inhouden dat de overheid bijvoorbeeld het initiatief neemt tot de instelling van een overlegplatform voor diverse betrokkenen rond een bepaald vraagstuk of belang, met de bedoeling dat deelnemers met elkaar tot een bepaalde aanpak of oplossing komen. Het Innovatieplatform - met vertegenwoordigers van de Nederlandse kenniseconomie, dat innovatie en ondernemerschap in Nederland wilde stimuleren - was zo'n initiatief. Meer in het algemeen is netwerksturing - om ervoor te zorgen dat 'de juiste actoren betrokken zijn c.q. dat voldoende netwerkvorming en afstemming tussen de diverse actoren plaats heeft' - een belangrijk aspect van systeemsturing (Den Hertog, Kaashoek, Korlaar, Minne, Smeets & Te Velde 2011).

Sturen vanuit systeemverantwoordelijkheid houdt dus in dat de overheid met diverse middelen invloed uitoefent op het gedrag van partijen die direct verantwoordelijk zijn voor bepaalde activiteiten. Die laatste zijn *taak*verantwoordelijk en moeten kunnen beschikken over de middelen om hun taak naar behoren en met succes uit te voeren. Dat lijkt duidelijk, maar in de praktijk zijn er uiteenlopende opvattingen over waar systeemverantwoordelijkheid ophoudt en taakverantwoordelijkheid begint en wat systeemverantwoordelijkheid concreet inhoudt. Volgens de Algemene Rekenkamer kent het begrip systeemverantwoordelijkheid geen eenduidige definitie binnen de rijksoverheid. ‘Terugkerende elementen in de beschrijvingen van systeemverantwoordelijkheid zijn: beleid definiëren, uitvoering van beleid volgen door monitoring, indien nodig ingrijpen in het systeem, verantwoordelijkheden beleggen om de uitvoering van beleid te kunnen volgen, het creëren van randvoorwaarden, en het aanspreken van de verschillende betrokkenen op hun (resultaat) verantwoordelijkheden’ (Plasterk & Blok 2013). De mix van middelen kan dus variëren en de invulling van de systeemverantwoordelijkheid ‘verschilt per minister en per onderwerp’, aldus de Algemene Rekenkamer (z.d.). Daar is aan toe te voegen dat de relatie rijksoverheid en decentrale overheden er in sommige opzichten een is van delegatie van uitvoerende taken door de systeemverantwoordelijke rijksoverheid, maar in andere opzichten een van gedeelde systeemverantwoordelijkheid op respectievelijk landelijk en decentraal niveau.

4.2 Lokale voorzieningen actieve cultuurparticipatie

De pinautomaten in dunbevolkte gebieden leveren een mooie metafoor voor lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. De wettelijke taak van de minister van OCW krachtens de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid - voorwaarden scheppen voor behoud, totstandkoming en spreiding van cultuuruitingen⁴ - en het belang van gemeenten en provincies bij een levendig cultureel klimaat en bij betrokken burgers, betekenen niet dat de overheden zelf alle mogelijke culturele voorzieningen moeten financieren. In algemene zin kun je zeggen dat de overheid met het oog op het publieke belang of vanuit algemeen maatschappelijke, economische en culturele waarden wel verantwoordelijkheid draagt voor het *systeem* van culturele voorzieningen, maar niet voor alle afzonderlijke *onderdelen* van dat systeem. De feitelijke bemoeienis van de overheid - via regelgeving, geld, communicatie en facilitering - is bovendien altijd selectief: niet alleen omdat de middelen schaars zijn en niet iedere private activiteit overheids

4 De Wet op het Specifiek Cultuurbeleid (1993) stelt dat ‘onze Minister is belast met het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins ver-breiden van cultuuruitingen; hij laat zich daarbij leiden door overwegingen van kwaliteit en verscheiden-heid.’ Artikel 2 van de Wet van 11 maart 1993, houdende regels betreffende enkele aspecten van het specifiek cultuurbeleid (Tekst geldend op 22 februari 2014).

steun 'verdient', maar ook omdat die bemoeienis wordt gestuurd door veranderlijke politieke motieven en meerderheden.

Het bereik van cultuur vergroten en verbreden was tot voor kort een vaste beleidsdoelstelling van de rijksoverheid, als men de desbetreffende passages in de beleidsbrieven en cultuurnota's van Brinkman tot Plasterk erop naslaat. Opeenvolgende coalities vonden het de afgelopen tien jaar belangrijk dat grote en diverse groepen burgers aan kunst en cultuur deelnemen. In 2003 schreven CDA, VVD en D66 in hun hoofdlijnenakkoord dat het moet gaan om de inspiratie die van kunst uitgaat en haar bijdrage aan de kwaliteit van de samenleving (2003). Iedereen moest meedoen - het akkoord heette: *Meedoen, Meer Werk, Minder Regels* - en het kabinet stimuleerde daartoe een sterke culturele infrastructuur. De coalitiepartners CDA, PvdA en ChristenUnie achtten in 2007 kunst en cultuur essentieel om trots en gemeenschapsgevoel in onze samenleving te creëren. Het ging om een divers kunstaanbod dat een breder en meer divers publiek diende te bereiken, waaronder jongeren en allochtonen. Ook VVD en CDA wilden, met gedoogsteun van PVV, condities scheppen die de kwaliteit verhogen en - met een hoogwaardig cultureel aanbod in alle regio's - de toegankelijkheid ervan waarborgen. Dit, ondanks de 'versobering van de vierjarige en langjarige cultuursubsidies en de Cultuurfondsen' (VVD, PVV & CDA 2010: 8).

Toch lijkt het bevorderen van cultuurparticipatie de laatste jaren niet meer zo'n vanzelfsprekend element van het cultuurbeleid. Sinds het aantreden van het kabinet Rutte-Verhagen (*Meer dan Kwaliteit*) wordt sterk ingezet op de kwaliteit van cultuureducatie, op een sterke - maar minder heterogene - culturele basisinfrastructuur en op toegankelijkheid van kunst en cultuur vanuit de waarde ervan voor de samenleving (vergelijk *Bruggen slaan'* (2012) en de beleidsbrief *Cultuur beweegt* (2013)). 'Hoewel amateurkunst een breed draagvlak heeft, zijn er ook groepen die minder betrokken zijn. Ik wil de drempels voor actieve cultuurparticipatie verlagen, zodat elke Nederlander de mogelijkheid krijgt om zich cultureel te ontplooiën, van jong tot oud.' (Bussemaker 2013: 8). De offensieve inzet van *Cultuur als Confrontatie* (Van der Ploeg 1998) met 'meer en ander publiek voor cultuur' heeft plaatsgemaakt voor een veel bescheidener inzet op het wegnemen van belemmeringen voor cultuurparticipatie.

Ambitieuze beleidsdoelen van 'meer en ander publiek' voor cultuur lijken te hebben plaatsgemaakt voor argumenten en criteria als toegankelijkheid, kwaliteit en de maatschappelijke en economische waarde van cultuur. De pinautomaat van lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie moet functioneel van voldoende kwaliteit zijn (herkenbaar, vindbaar, 'het doen'), in verschillende behoeften kunnen voorzien (diversiteit: grote en kleine bedragen op te nemen van rekeningen bij verschillende banken) en toegankelijk zijn voor iedereen binnen redelijke afstand (spreiding). Het gebruik ervan mag ook niet worden belemmerd door te hoge kosten of andere hindernissen (toegankelijkheid). De waarde van actieve cultuurparticipatie voor de samenleving ligt in de bijdrage die het levert aan een vrijetijdsbesteding waar mensen zin en plezier aan ontleen, waar ze iets van leren, waarmee ze hun verbondenheid met anderen vormgeven en waarmee ze eventueel - maar dat staat niet voorop - ook

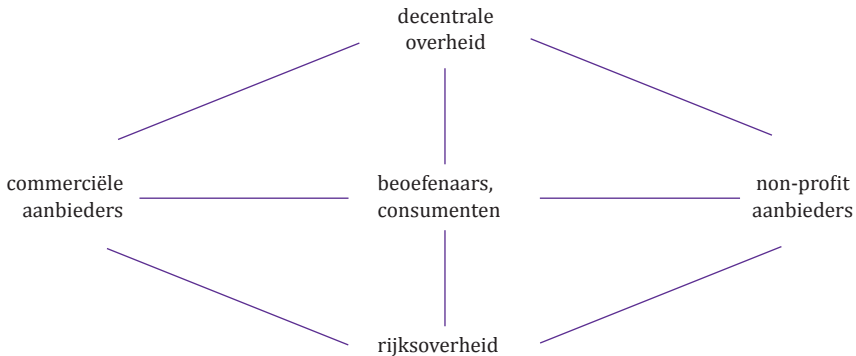
een bijdrage leveren aan de diversiteit, kwaliteit en vernieuwing van kunst en cultuur. Aan die waarde zou afbreuk worden gedaan als de kwaliteit van de voorzieningen voor kunstbeoefening in de vrije tijd - maken en doen, leren en tonen - onvoldoende is. De systeemverantwoordelijkheid van rijksoverheid en decentrale overheden voor de lokale infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie zou op die criteria gericht moeten zijn, want aan die criteria is de kwaliteit van het systeem, het stelsel, af te meten. Het zijn ook de criteria die de minister in haar adviesaanvraag bij de Raad voor Cultuur noemt: toegankelijkheid, diversiteit, kwaliteit en spreiding.

De volgende vraag is dan *waar* die zorgplicht op systeemniveau ligt en *waarmee* aan die zorgplicht te voldoen is. Naast de overheden die het stelsel dragen zijn er nog twee partijen die niet politiek op hun verantwoordelijkheid zijn aan te spreken, maar wel door het publiek (beoefenaars, consumenten) worden beoordeeld op hun bijdrage aan het stelsel van lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie: commerciële aanbieders (zelfstandigen en bedrijven) en non-profit-aanbieders, inclusief amateurtheatergezelschappen, koren en orkesten en dergelijke. Die verenigingen zijn overigens als verband van individuele beoefenaars en consumenten te beschouwen, net als informele groepen en clubs waar mensen aan deelnemen als ze niet helemaal op hun eentje of thuis kunstzinnig of creatief actief zijn. En waarom zouden we de individuele, mondiale burger die in zijn vrije tijd iets wil doen en leren niet eveneens als verantwoordelijke, handelende en initiërende partij beschouwen? Ligt daar niet juist de motor, de drijvende kracht van het hele stelsel van lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie?

In de probleemstelling voor dit *mapping document* stelden we de vraag hoe het Rijk en decentrale overheden hun systeemverantwoordelijkheid voor actieve cultuurparticipatie anno 2013 definiëren en invullen. En hoe verschillende organisatie- en financieringsmodellen, die vanuit het veld ontwikkeld worden en (nieuwe) vormen van ondersteuning door gemeenten, te beoordelen zijn in het licht van eisen (criteria) op systeemniveau. We komen tot een herziene probleemschets waarin de nadruk niet op de rol van de overheden ligt, maar op de kracht en het initiatief van burgers. Samen te vatten in de slogan: zonder actieve deelnemers en zonder creatieve en ondernemende burgers geen lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. We bedoelen ermee dat de actieve burger, al dan niet in georganiseerd verband, uitdrukkelijk aan te spreken is op zijn verantwoordelijkheid voor het stelsel. Mét de aanbieders en de overheden. Dat betekent dus ook dat overheden zich inspannen om met elkaar en met aanbieders en actieve burgers te zorgen voor een levendig, divers en hoogwaardig stelsel van voorzieningen. De participant is geen afhankelijke consument, maar een actieve burger die zelf mede vorm geeft aan de infrastructuur. Zonder die actieve burger bestaat er geen amateurkunst en is participatie niet meer dan een woord.

Figuur 19. Systeemverantwoordelijkheid kunstbeoefening in de vrije tijd

(Bron: LKCA 2014)



Hoe de verantwoordelijkheid van overheid, burgers en aanbieders voor de toegankelijkheid en kwaliteit, diversiteit en spreiding van voorzieningen gestalte moet krijgen, is een vraag die alleen in samenspraak met die partijen te beantwoorden is. De Raad voor Cultuur doet aanbevelingen aan de minister en spreekt zich uit over de rol die gemeenten kunnen spelen. Het LKCA wil zich vooral inspannen om de georganiseerde amateurkunst, actieve deelnemers en diverse aanbieders van lokale voorzieningen voor burgers te mobiliseren. Het initiatief om het stelsel te vernieuwen en aan te passen aan veranderende financiële en sociaal-culturele omstandigheden moet dáár liggen. De overheden kunnen de vernieuwing van het stelsel ondersteunen door niet voorop te lopen en te dirigeren, maar door te applaudisseren, pioniers te stimuleren en administratieve belemmeringen voor particulier initiatief weg te nemen. Je zou kunnen zeggen dat 'activering van particulier initiatief en ondernemerschap' in actieve cultuurparticipatie een minimale invulling van de systeemverantwoordelijkheid door decentrale overheden is. Facilitering en enige vorm van tijdelijke financiële ondersteuning om dit proces te verankeren en te verduurzamen, gaat een stap verder. Nog een stap verder gaat het meerjarig financieren van een of meer organisaties die een dragende of centrale rol krijgen in het vernieuwingsproces. Maar, nogmaals, initiatief vanuit de sector zelf en van actieve burgers – zij vormen het primaire proces – is de crux. Zonder initiatief, beweging en strategisch handelen vanuit het primaire proces is er geen basis voor beleid op dit gebied. Ondernemende amateurkunstorganisaties, vernieuwende aanbieders van voorzieningen en actieve beoefenaars die initiatief nemen, moeten daarbij meteen steun kunnen vinden bij het LKCA. Juist op dit gebied moeten de mensen het zelf doen en de overheid aansturen.

5 Literatuur

- Algemene Rekenkamer (z.d.). *Verantwoordingsonderzoek*. <http://verantwoordingsonderzoek.rekenkamer.nl/search/site/systeemverantwoordelijkheid>, geraadpleegd 20 januari 2014.
- Baggerman, T. & Gerrits, M. (2013). Werknemer of zelfstandige. Constructies in het muziekonderwijs. *Muziekwereld*, 94(4), 32-33.
- Broek, A. van den (red.) (2010). *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Buisman, M., Dungen, S. van den & Fleur, E. (2010). De schoolloopbaan van creatieve mbo'ers. In: T. Ijdens & M. van Hoorn (red.). *Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarkt* (pp. 80-100). (Cultuur+Educatie 29). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Bussemaker, J. (2013a). *Adviesaanvraag voorzieningen actieve cultuurparticipatie*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. [Brief van de Minister van OCW aan de Voorzitter van de Raad voor Cultuur, 16 juli 2013].
- Bussemaker, J. (2013b). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- CDA, VVD & D66 (2003). *Hoofdlijnenakkoord voor het kabinet CDA, VVD, D66. Meedoen, meer werk, minder regels. 16 mei 2003*.
- CDA, PvdA & ChristenUnie (2007). *Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie. 7 februari 2007*. [Samen werken, samen leven].
- CK plus (z.d.). *CKplus Cultureel Erfgoed Overzicht*. www.ckplus.nl/erfgoed.html, geraadpleegd 14 januari 2014.
- College van B&W gemeente Utrecht (2013). *Transitie Cultuureducatie: van aanbod naar vraaggestuurd*. Utrecht: College van Burgemeester & Wethouders. [Voorstel aan de gemeenteraad van de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, Onderwijs voor de vergaderdatum 20 juni 2013. Jaargang en nummer 2013 - 57].
- Dekker, S. (2013). *Wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. [Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 5 juli 2013].
- Diepstraten, I. (2006). *De nieuwe leerder. Trendsettende leerbiografieën in een kennissamenleving*. F&N Boekservice/Eigen Beheer.
- Fassbender, W. (2014, 3 januari). Muziekdocent zoekt z'n plek. Professionaliteit muziekonderwijs lijdt onder bezuinigingen, vindt docent Joost van Balkom. *Brabants Dagblad*.
- Gemeente Deurne (z.d.). *Subsidie geschrapt, samenleving maakt toch muziek*. www.deurne.nl/projecten-en-plannen/deurne-koerst-op-eigen-kracht_41969/item/subsidie-geschrapt-samenleving-maakt-toch-muziek_23465.html, geraadpleegd 20 januari 2014.
- Gemeente Zaanstad (2013). *Toekomstagenda Cultuur Zaanstad 2014-2017*. Zaanstad: Gemeente Zaanstad.
- Gemeente Zutphen (2013). *Subsidieregeling Incidentele subsidie voor kunst en cultuur*. Zutphen: Gemeente Zutphen.
- Hagenaars, P. (2013). Cultuurdeelname in de levensloop. In: I. van Hamersveld (red.). *De Staat van Cultuur. Lancering Cultuurindex Nederland. Boekman*, 97, 74-81.
- HBO-raad (2011). *Focus op talent. Sectorplan hbo kunstonderwijs 2012-2016*. Den Haag: HBO-Raad.
- HBO-Raad (2012). *Feiten en cijfers. HBO-Monitor 2011: De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hbo*. Den Haag: HBO-Raad.
- Heide, W. van der, Ligtvoet-Janssen, M. & Wit, J. de (2010). *Vrijwilligers cultureel erfgoed in Zuid-Holland. Achtergronden en ondersteuningsbehoefte*. Den Haag: Tympana Instituut.
- Heimans, H., Meer, L. van der, Jongmans, L. & Hoogen, Q. van den (red.) (2008). *Amateurkunstbeleid OK. Een handreiking voor gemeenten*. Utrecht/Den Haag: Kunstfactor/Vereniging Nederlandse Gemeenten.

- Heimans, H., Volz, L., Marinelli, C. & Deekman, A. (2013). *Ruimte voor amateurkunst. Voorzieningen voor kunstbeoefening*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.
- Hertog, P. den, Kaashoek, B., Korlaar, L., Minne, B., Smeets, S. & Velde, R. te (2011). *Eindevaluatie Vraagsturing TNO en GTI's*. Eindrapport. Utrecht: Dialogic.
- Hoorn, M. van & Hagenars, P. (2013). Wat schiet de basisschool ermee op? Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016. *Kunstzone*, 6, 6-8.
- Huysmans, F. & Haan, J. de (2007). *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed*. (Het culturele draagvlak deel 7). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ijdens, T. & Hagenars, P. (2008). *Bouwstenen voor de kennisagenda van het DG Cultuur en Media, 2009-2012*. Utrecht/Tilburg: Cultuurnetwerk Nederland/ IVA beleidsonderzoek en advies. [Eindrapport in opdracht van het Directoraat-Generaal Cultuur en Media van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap]
- Liefink, J., Poll, J., Tal, M., Vogd, K. & Vogelesang, P. (2007). *Amateurkunstverenigingen onder de loep. Wat kunnen centra voor de kunsten, gemeenten en provinciale kenniscentra betekenen voor de amateurkunstsector?* Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Liefink, J., Tal, M., & Vogelesang, P. (2007). *Amateurkunst in de toekomst. Vier toekomstbeelden voor de amateurkunstsector en de rol daarvan van centra voor de kunsten, gemeenten en kenniscentra voor amateurkunst*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Muzerije, Huis voor de amateurkunst (z.d.). *Medewerkers*. www.de-muzerije.nl/medewerkers.asp?rid=1&sid=2, geraadpleegd 26 januari 2014.
- Music'scool (z.d.). *Over Music'scool*. www.musiccool.nl/over-musiccool, geraadpleegd 26 januari 2014.
- Muziekschool 's-Hertogenbosch (z.d.). *Wie zijn wij?* www.muziekschoolshertogenbosch.nl/wie-zijn-wij.html, geraadpleegd 26 januari 2014.
- Muziekschool Het Bossche Broek (z.d.). *Wie zijn wij?* www.muziekschoolhbb.nl/wiezijnwij.html, geraadpleegd 26 januari 2014.
- Myouthic (2013). *Beleidsplan 2013. Myouthic, een instelling waar muziek in zit*. Thorn: Myouthic, centrum voor kunst en cultuur.
- Onderwijsraad & Raad voor Cultuur (2012). *Advies Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!* Den Haag: Onderwijsraad/Raad voor Cultuur.
- Plasterk, R. & Blok, S. (2013). *Bestuurlijke reactie op het Rapport bij het Jaarverslag (hoofdstuk VII Rijksbegroting)*. [Brief aan de president van de Algemene Rekenkamer van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van de minister voor Wonen en Rijksdienst, Den Haag, 25 april 2013].
- Ploeg, R. van der (1999). *Cultuur als confrontatie. Uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-20014*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Pulz, Centrum voor Kunsteducatie (z.d.). *Cursussen, locaties en bereikbaarheid, onderwijs en amateurkunst*. www.pulzweb.nl/index.php, geraadpleegd 19 januari 2014.
- Rem op sluiting pinautomaten (2014, 31 januari). *Brabants Dagblad*.
- Roeles, G. (2012). *Andere tijden. De burger aan zet. Beleidsnota cultuur 2013 e.v., Concept-versie*. Coevorden: College van Burgemeester & Wethouders.
- Tepaske, E., Groenestein, T. van, Spangenberg, F. & Schoemaker, R. (2010). *Betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven*. Amsterdam: Motivaction International B.V. & Cultuur Ondernemen.
- VVD, PVV & CDA (2010). *Gedoogakkoord VVD-PVV-CDA. Bijlage II. 30 september 2010*.

VVD & PvdA (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA. 29 oktober 2012.*

Willems, F. (2006). *Kunsteducatie. Een beleidshandreiking.* Utrecht/Den Haag: De Kunstconnectie/VKV/Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Wijn, C. (2003). *Gemeentelijk Cultuurbeleid. Een handreiking.* Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

De Zaak, kennisnetwerk voor ondernemers (z.d.). *Zelfstandig én samenwerken? Vorm een coöperatie.* www.dezaak.nl/zelfstandig-en-samenwerken-vorm-een-cooperatie-4497353.html, geraadpleegd 20 januari 2014.

Bijlagen

Bijlage I: Kunst en cultuur in de schoolperiode

Het onderwijs zorgt ervoor dat kinderen leren in, met en door kunst en cultuur. In het schooljaar 2011-2012 bezochten bijna 1,63 miljoen leerlingen het primair onderwijs (basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciale scholen voor kinderen met een handicap of stoornis).

Figuur 20. Aantal deelnemers aan het onderwijs 2001-2012

(Bron: CBS 2013)

type onderwijs	leerlingen/studenten (x 1000)		
	2001/2002	2011/2012	verschil 2000/2012
Primair onderwijs	1.652	1.629	-1,4%
Voortgezet onderwijs	904	949	+5,0%
Middelbaar beroepsonderwijs	463	523	+12,9%
Hoger beroepsonderwijs	342	424	+24,0%
Wetenschappelijk onderwijs	174	245	+40,8%

De deelname aan het voortgezet onderwijs betrof in die periode bijna een miljoen leerlingen en aan het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) namen 523 duizend personen deel. Het aantal ingeschrevenen in het hoger onderwijs kende een totaal van bijna zevenhonderdduizend (CBS 2002; 2012).

Van vier tot twaalf jaar gaan kinderen naar de basisschool, waar ze - naast andere leerdomeinen - te maken krijgen met kunstzinnige oriëntatie, dat bestaat uit de schoolvakken beeldend onderwijs, muziek, spel en beweging (dans en drama) en erfgoedonderwijs. De Wet op het Primair Onderwijs (2005) kent voor dit leerdomein drie kerndoelen (van de 58), streefdoelen, vanuit de idee dat de school die ook realiseert. Niet alle kunstdisciplines krijgen echter evenveel aandacht (aan beeldend onderwijs en muziek worden de meeste lessen besteed) en leeropbrengsten op dit gebied worden weinig beoordeeld. Het huidige kabinet acht het zowel voor het individu als voor de samenleving van cruciaal belang dat scholen goed kunst- en cultuuronderwijs aanbieden (Dekker 2013). Vandaar dat het rijksbeleid er sinds kort op is gericht om de kwaliteit van de kunstvakken (leerdomein kunstzinnige oriëntatie) te versterken door de ontwikkeling, verdieping en vernieuwing van het curriculum en deskundigheidsbevordering van de leerkracht. Ook wordt ingezet op de ontwikkeling en toepassing van een beoordelingsinstrumentarium en op duurzame samenwerking tussen scholen en culturele instellingen (Van Hoorn & Hagenaars 2013). De toeleiding van kinderen en jongeren tot deelname aan kunst en cultuur vindt 93% van de bevolking belangrijk (Tepaske, Van Groenestein, Spangenberg & Schoemaker 2010).

Iedereen wordt vervolgens in de onderbouw van het gehele voortgezet onderwijs - op basis van de kerndoelen in het leergebied kunst en cultuur - verder geschoold. In de bovenbouw vmbo en tweede fase voortgezet onderwijs

krijgen alle leerlingen het examenvak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV), dat in 2013 opnieuw als verplicht vak is vastgesteld (Dekker 2013). In de tweede fase heeft kunsteducatie verder een plek in het vmbo (eindtermen kunstvakken 1 en 2) en op havo en vwo kunnen leerlingen met het profiel Cultuur en Maatschappij kiezen voor TeHaTex (kunstvakken oude stijl) of Kunst algemeen en Kunst beeldend, - muziek, - dans en - drama.

Naast dit deels verplichte, deels te kiezen pakket aan kunstvakken in het onderwijs, is er een praktijk gegroeid aan curriculum verrijkende activiteiten, aangeboden door diverse - al dan niet gesubsidieerde - culturele instellingen en personen. Scholen zijn dan afnemer of cliënt van deze activiteiten en zij vormen daarmee een deel van de *vraag* naar zulke activiteiten. Soms treden scholen ook op als *actieve* marktpartij en geven zij door hun specifieke vraag, vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en belang, mede *vorm* aan de lokale infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie.

Figuur 21. Aantal deelnemers aan creatieve mbo-opleidingen 2005-2009

(Bron: ECHO 2010)

deelnemers creatieve opleidingen mbo	2005/2006	2009/2010	verschil 2005/2010
kunsten	1.314	3.349	+154,9%
media en entertainment	5.385	8.241	+53,0%
creatieve zakelijke dienstverlening	16.732	23.141	+38,3%
totaal creatieve mbo-opleidingen	23.431	34.731	+48,2%
totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	449.821	480.244	+6,8%

Na het voortgezet onderwijs is een doorstroom mogelijk naar kunstopleidingen in het mbo en hoger onderwijs (hbo en wo). De ontwikkeling van creatieve opleidingen in het mbo nam een vlucht na de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) in 1996. Het mbo kent pas vanaf 2005 het persoonsgebonden nummer en vanaf dat jaar zijn dan ook pas specifieke data voor deze opleidingen beschikbaar. Vergeleken met dat studiejaar (2005-2006) is er in het studiejaar 2009-2010 sprake van een toename van 48,2% deelnemers (figuur 21). De meesten ervan (61 procent) behalen een diploma. Ondanks de selectie aan de poort slaagt 28% van de gediplomeerde mbo'ers van een creatieve opleiding erin door te stromen naar het kunstonderwijs in het hbo (Buisman, Van den Dungen & Fleur 2010).⁵

In het hbo zijn er kunstvakopleidingen voor beeldende kunst en vormgeving, muziek, theater, dans, industriële vormgeving en architectuur en stedenbouw

5 Recenter data dan deze uit 2009-2010 over mbo-deelnemers aan creatieve opleidingen zijn op deze, voor ons doel, inzichtelijke wijze onderverdeeld niet voor handen.

naast studies als culturele en maatschappelijke vorming en creatieve therapie. Bij universitaire studies gaat het om literatuurwetenschappen, cultuurwetenschappen, architectuur en andere aan kunst en cultuur gelieerde studies.

Figuur 22. Afgestudeerden van kunstvakopleidingen 2001-2011

[Bron: CBS 2013]

afgestudeerden kunstvakopleidingen hbo	2001 /2002	2011 /2012	verschil 2001/2012
docent beeldende kunst en vormgeving	513	452	-11,9%
beeldende kunst en vormgeving	1.413	1.694	+16,7%
industriële vormgeving	105	322	+206,6%
architectuur en stedenbouw	68	94	+38,2%
docent theateronderwijs (dans en theater)	135	172	+27,4%
theater (dans en theater)	198	300	+51,5%
docent muziek	86	107	+24,4%
muziek	688	847	+23,1%

Uit figuur 22 blijkt dat studentenaantallen in het kunstvakonderwijs de afgelopen tien jaar bijna overal een flinke groei laten zien. De instroom in de beroepssector van de kunsten is - uitgaande van het aantal afgestudeerden - dan ook sterk groeiend.

Het valt overigens voor 62% van deze afgestudeerden niet mee een baan in eigen of verwante richting te vinden. De werkloosheid voor deze gediplomeerden is inmiddels gestegen naar het niveau van vóór 2010: 1,5 jaar na het afstuderen is circa 9% werkloos en bijna 60% gaat na een opstartfase als zelfstandige werken (HBO-Raad 2012). Opleidingen zijn dan ook terughoudend geworden en kiezen in hun sectorplan voor een scherpere toelatingsselectie om daardoor het aantal bachelor-studenten voor autonome beeldende kunst, vormgeving, muziek (klassiek en jazz) en dans te verminderen (HBO-Raad 2011).

Bijlage II: Inventarisatie aanbod centra voor de kunsten 2013

Het fenomeen centrum voor de kunsten en daarmee het aantal van deze gesubsidieerde instellingen is steeds lastiger te bepalen. Feitelijk is een herdefinitie nodig van een centrum voor de kunsten (respectievelijk gecombineerde instelling, muziekschool en creativiteitscentrum), met criteria om particuliere initiatieven en privaatrechtelijke en publieksrechtelijke instellingen van elkaar te onderscheiden.

Is een locatie waarvoor de gemeente nog enige beheersubsidie geeft, maar waarin zzp'ers lesgeven, nog een centrum voor de kunsten? Deze vorm is nu niet meegeteld.

Is een centrum voor de kunsten dat alleen subsidie krijgt voor het onderwijsaanbod, maar niet voor het vrijetijdsdeel nog een publieksrechtelijke instelling? Nu is die vorm geheel meegeteld.

Wat te doen met een volkshogeschool (al dan niet gesubsidieerd!) met 'creatief' aanbod? Er zijn volkshogescholen die onlangs een-op-een een centrum hebben ondergebracht. Nu niet meegeteld, omdat we tot nu toe het aanbod volkshogescholen niet meetelden.

Tellen we (met bovengenoemde criteria) de gesubsidieerde instellingen, dan is er een teruggang van 181 (2009) naar 177 (2011) respectievelijk 152 (2013) instellingen. Het aandeel gecombineerde instellingen stijgt daarin voortdurend (99, 105 en 107), de creativiteitscentra zijn in de afgelopen twee jaar van 24 naar 8 teruggevallen en het aantal muziekscholen nam af van 57 naar 40.

Rekening houdend met fusies en dergelijke is het aantal instellingen tussen 2009 en 2013 afgenomen met 10%. Dit hoeft niet te betekenen dat ook het aanbod met 10% is gekrompen. We signaleren de volgende bewegingen in het aanbod:

Buitenschools aanbod beeldend

Tegen de trend in groei bij ruimtelijk werken en sterke groei bij design productvormgeving.

Buitenschools aanbod muziek

Vooraf het aanbod AMV en wereldmuziek krimpt relatief sterk. Hafabra stijgt als enige flink en songwriting en studio/geluidstechniek handhaven zich tegen de trend in.

Buitenschools aanbod theater/dans

Vooraf ADV is zeer sterk teruggevallen. Musicals vallen sterk terug, maar muziektheater stijgt (dit kan een definitiekwestie zijn met als totaalresultaat stabiliteit). Volksdans krimpt sterk in. Streetdance zit sterk in de lift, ook stijldansen en circus stijgen.

Buitenschools aanbod film/foto/overig

Over de gehele linie is er sterke achteruitgang, vooral producties zakken in. Games zijn nog relatief stabiel en vrije creatieve expressie (laagdrempelige activiteiten) groeit.

Aanbod voor basisonderwijs

Over de gehele linie is er een terugval, alleen het literair aanbod stijgt sterk en multidisciplinair en interdisciplinair aanbod handhaaft zich net als muziek. Maatwerk wordt steeds minder vermeld (en wordt kennelijk vervangen door standaard aanbod). Daarnaast is sterke groei in structurele samenwerkingsverbanden.

Aanbod voortgezet onderwijs

Zelfde trends als in basisonderwijs. Algehele krimp, met als uitzondering groei voor literair aanbod. Muziek handhaaft zich enigszins. Maatwerk, in 2009 het vaakst vermeld voor het VO, valt sterk terug, maar structurele samenwerkingsverbanden zitten sterk in de lift.

Aanbod/dienstverlening overig

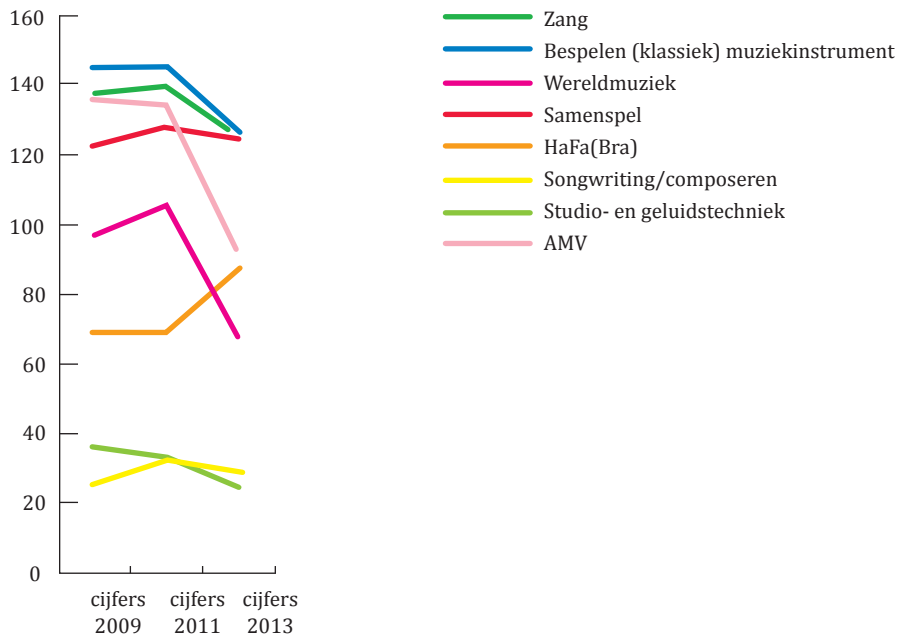
Sterke terugval in ensembles/koren/bands, losse workshops en projecten. Ook oefenruimtes en zalenverhuur worden minder aangeboden. Het aanbod voor sociaal-cultureel werk stijgt sterk, er is stabiliteit respectievelijk groei in het aanbod voor kinderopvangorganisaties, professionele vooropleiding en lezingen/excursies/reizen.

Bron: Jan Ensink & Heidi Heinonen, LKCA - november 2013

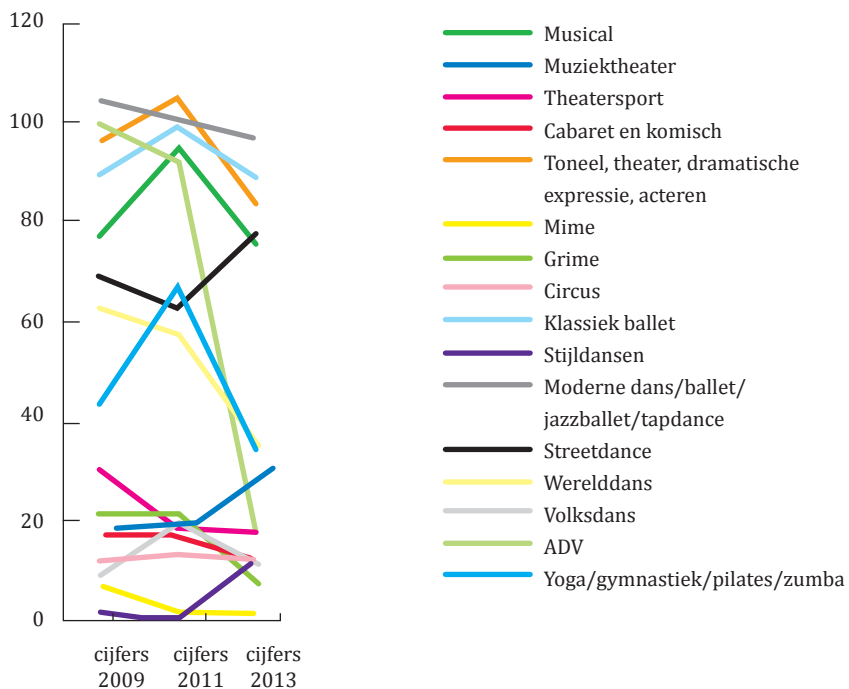
Figuur 23. Buitenschools aanbod beeldend (Bron LKCA)



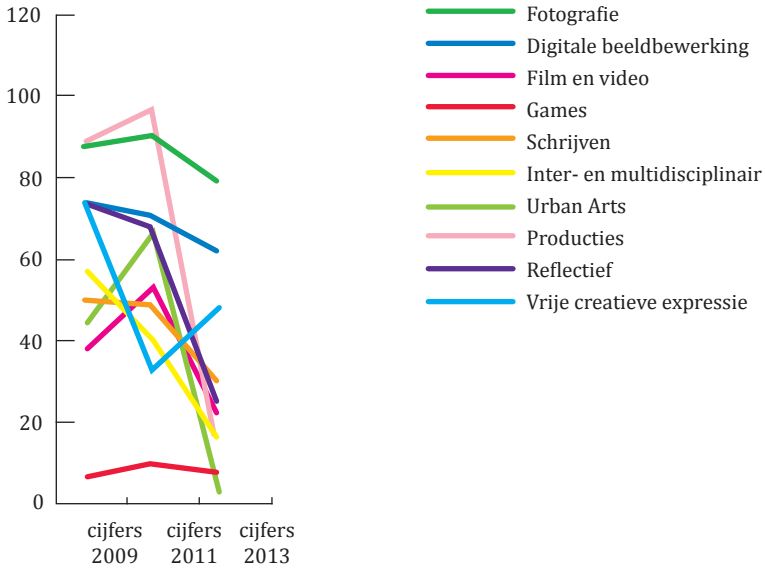
Figuur 24. Buitenschools aanbod muziek (Bron LKCA)



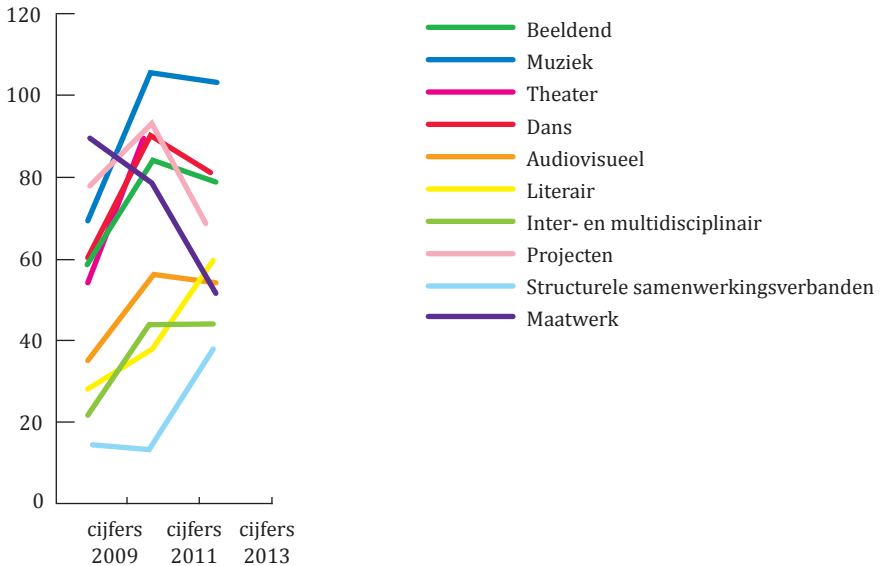
Figuur 25. Buitenschools aanbod muziek (Bron LKCA)



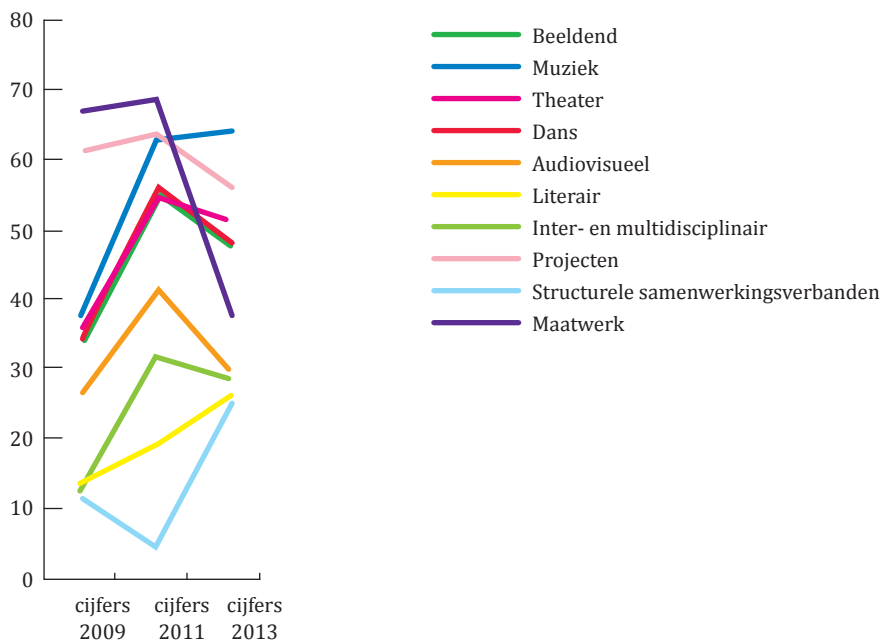
Figuur 26. Buitenschools film/foto/overig (Bron LKCA)



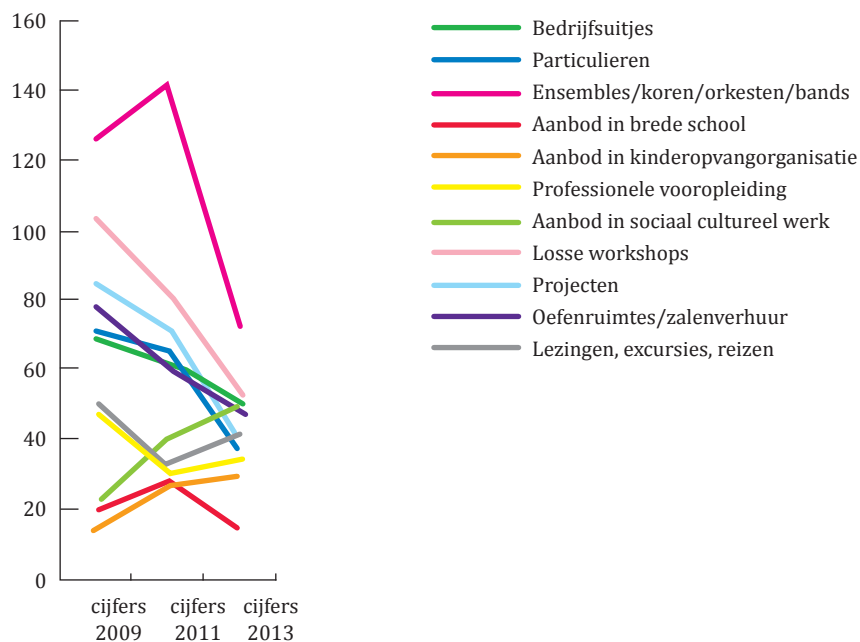
Figuur 27_ Binnenschools aanbod po (Bron LKCA)



Figuur 28. Binnenschools aanbod vo (Bron LKCA)



Figuur 29. Overig aanbod centra voor de kunsten (Bron LKCA)



Bijlage III: Begrippenkader

Inventarisatie van termen en begrippen uit de adviesvraag 16 juli 2013 en het LKCA-plan van aanpak Lokale voorzieningen voor *actieve cultuurparticipatie* (in alfabetische volgorde).

Actieve cultuurparticipatie

Alle kunstzinnige of erfgoedactiviteiten die door een amateur of vrijwilliger in de vrije tijd worden uitgevoerd: van creatief schrijven tot amateurarcheologie en van muzikales tot community arts. *Actieve cultuurparticipatie* wordt onderscheiden van *receptieve* (of 'passieve') cultuurparticipatie. Dan gaat het om het bezoeken van podiumkunstvoorstellingen en uitvoeringen, van tentoonstellingen in musea en galeries en van monumenten; het lezen van literatuur; naar de film gaan of televisie kijken et cetera.

Bron: J. Bussemaker (2013). Adviesaanvraag voorzieningen actieve cultuurparticipatie.

Betaalbaarheid van voorzieningen

De betaalbaarheid van een dienst of product wordt bepaald door de bestedingsruimte van degene die de dienst of het product aanschaft en de kosten van de dienst of het product.

In het NIBUD-onderzoek naar de betaalbaarheid van actieve kunstbeoefening wordt de betaalbaarheid berekend aan de hand van: de bestedingsruimte van een huishouden, de noodzakelijke uitgaven en andere uitgaven, de kosten van de actieve kunstbeoefening, de tegemoetkomingen voor huishoudens met een beperkt inkomen.

Bron: Nibud (2009). Betaalbaarheid van cursusactiviteiten bij Centra voor de Kunsten. Een verkenning naar de financiële toegankelijkheid van huishoudens bij de beoefening van culturele en of sportieve activiteiten.

Brede scholen

Er is sprake van een brede school wanneer een school: 1) een bredere maatschappelijke functie heeft dan die van onderwijsgever alleen, 2) structureel samenwerkt met voorzieningen voor welzijn, kinderopvang, zorg, sport dan wel cultuur, en 3) samen met die voorzieningen zorgt voor een substantiële verbreding van het aanbod in educatie, welzijn, kinderopvang, zorg, sport dan wel cultuur.

NB: het gaat hier om samenwerking die verder gaat dan de verplichte samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang. Gezamenlijke huisvesting is geen criterium: een multifunctionele accommodatie is niet per definitie een brede school en omgekeerd kan een brede school ook heel goed opereren vanuit bestaande 'stand alone' gebouwen.

Bron: <http://www.oberon.eu/Beheer/DynamicMedia/publicaties/BS-jaarbericht2011.pdf>

Centra voor de kunsten

Er zijn in Nederland nog ruim 150 centra voor de kunsten: muziekscholen,

creativiteitscentra en (vooral) gecombineerde instellingen. Centra voor de kunsten krijgen over het algemeen subsidie van de gemeente of een groep van gemeenten. Dit onderscheidt hen van de meeste andere aanbieders van kunsteducatie. Centra voor de kunsten bieden cursussen en lessen voor het algemene publiek (amateurkunstenaars). Daarnaast ontwikkelen zij culturele activiteiten en kunstprojecten voor het onderwijs. Ook bieden de meeste centra een podium voor professionele kunst dan wel amateurkunst. Soms organiseren ze voorstellingen en concerten of hebben ze een expositieruimte voor beeldende kunst of een filmzaal. Veel centra hebben ook de taak om ondersteuning te bieden aan het verenigingsleven van amateurkunstbeoefenaars, zoals koren, harmonie-, fanfare-, dans- en theatergezelschappen.

Bron: www.lkca.nl/cultureleinstellingen/centra_voor_de_kunsten.asp

Combinatiefuncties

Een combinatiefunctie is een functie waarbij een werknemer in dienst is bij één werkgever, maar tegelijk te werk gesteld wordt in of voor twee werkvelden dan wel sectoren: in dit geval onderwijs, sport en cultuur.

Bron: www.combinatiefuncties.nl

Creativiteit

Creativiteit is het vermogen van de hersenen om iets op te kunnen lossen (Leo Krans 1998). Iedereen heeft (aangeboren) mogelijkheden om creatief te worden (Van de Kamp 2012), maar voor de groei en de effectiviteit van dit cognitieve vermogen zijn vooral de omgevingsfactoren bepalend. Creativiteit is dus een proces in wording, afhankelijk van stimulatie vanuit onze omgeving (Stalenhoef, 2012).

Ma (2009) kwam in een meta-analyse van 112 wetenschappelijke onderzoeken naar creativiteit uit op de definitie: 'De competentie om de beschikbare kennis, informatie, taken, feiten en of vaardigheden waarover iemand beschikt te reorganiseren om daarmee nieuwe ideeën of zinvolle oplossingen te genereren.'

Bronnen: www.muzeikdidactiek.nl

Ma, H.-H. (2009). The effect size of variables associated with creativity: A meta analysis. In: *Creativity Research Journal*, 21 (1), 30-42.

Culturele identiteit

Culturele identiteiten zijn een resultaat van creatieve verbeelding, waarmee individuen zich telkens opnieuw definiëren. Dit vernieuwend proces van sociale constructie vindt plaats op individueel en op groepsniveau, in allerlei ontelbare interacties in het dagelijks leven (Young 1993).

Bron: S. Tempelman (1999). Duiken in het duister: een gematigd constructivistisch benadering van culturele identiteit. In: *Migrantenstudies*, 1999, 15 (2), pp. 70-82. Themanummer over Multicultureel Burgerschap.

Culturele levensloop - 1

Culturele levensplannen zijn op een individuele leest geschoeid, hebben een

minder voorspelbaar verloop dan in het verleden het geval was en worden ook tijdens het leven bijgesteld. In de levens van mensen wordt de vormgeving van de eigen biografie hét hoofdthema. Er is een toenemende voorkeur onder kunstbeoefenaars om op het culturele terrein, net als op andere terreinen, meer regie over het eigen leven te voeren en bijvoorbeeld meer verschillende opties uit te proberen gedurende de culturele loopbaan.

Bron: P. Hagenaars (2013). Cultuurdeelname in de levensloop. In: Boekman 97.

Culturele levensloop -2

Een pad van kennismaking met kunst en cultuur naar het ontwikkelen van de eigen talenten. Deels op school en deels in de vrije tijd. Voor wie wil, kan dit leiden tot duurzame actieve kunstbeoefening in de vrije tijd of tot een professionele loopbaan in de kunsten.

Bron: Fonds voor Cultuurparticipatie (2012). Beleidsplan 2013-2016.

Culturele ontplooiing

Zich (cultureel) ontplooiën volgens Van Dale: zich met gebruikmaking van zijn gaven (cultureel) ontwikkelen.

Cultuureducatie

Alle vormen van educatie waarbij cultuur als doel of als middel wordt ingezet. Cultuureducatie is leren over, door en met cultuur. Deze omschrijvingen sluiten puur instrumenteel gebruik van cultuur, zoals het versterken van sociale cohesie, niet uit. Meestal is echter sprake van cultuurgerelateerde doelstellingen: kennismaking met of verdieping in kunst, cultureel erfgoed en/of media. Ook het genieten, leren beoordelen, en zelf beoefenen hoort daarbij. Cultuureducatie is ook de verzamelnaam voor kunsteducatie, erfgoededucatie en media-educatie.

Bron: www.lkca.nl/begrippen.asp

Cultuuronderwijs

Al het formele funderend onderwijs over en met kunst en erfgoed. Het betreft in het primair onderwijs in ieder geval de leergebieden kunstzinnige oriëntatie en oriëntatie op jezelf en de wereld. In het voortgezet onderwijs betreft het in ieder geval het leergebied Kunst en Cultuur in de onderbouw, het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming en de kunstvakken in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo.

Bron: Bestuurlijk kader Cultuur en Onderwijs (16 december 2013).

Cultuurparticipatie

Het begrip cultuur verwijst hier naar kunsten en cultureel erfgoed. Cultuurparticipatie omvat zowel receptieve deelname (zoals bezoek aan musea, podia en andere culturele instellingen) als actieve deelname (beoefenen van kunstbeoefening in de vrije tijd). De deelname wordt weer verder opgesplitst in de belangstelling voor cultureel erfgoed en voor de kunsten.

Bron: A. van den Broek, J. de Haan & F. Huysmans (2009). Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik. Den Haag: SCP.

Diversiteit cultuuruitingen

Het UNESCO-verdrag over de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen bestaat sinds 2005. Het benadrukt onder meer het recht dat landen bezitten om een eigen cultuurbeleid te voeren. Het verdrag gaat over culturele diversiteit: de veelheid aan vormen waardoor de culturen van groepen en samenlevingen tot uiting komen. Deze uitingen worden binnen en tussen groepen en samenlevingen overgebracht.

Bron: M. Verhagen (2009). Verdrag betreffende de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen, met Bijlage; Parijs, 20 oktober 2005. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Voorzitters van de Eerste en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Erfgoedactiviteiten - vrijwilligerswerk erfgoedorganisaties

Veel werk van erfgoedinstellingen wordt gedaan door vrijwilligers. Zij zijn vaak verantwoordelijk voor uitvoerende taken, maar ook voor beleidsvorming in bestuur en organisatie. Zonder vrijwilligers in de erfgoedsector zou een belangrijk deel van het raderwerk rond bijvoorbeeld exposities, publicaties, pr, openstelling, ledenadministratie, bewaking en beheer van gebouw of collectie geheel tot stilstand komen. Kenmerk van vrijwilligerswerk is dat het onverplicht en onbetaald in georganiseerd verband wordt verricht voor anderen en de samenleving (definitie ministerie van VWS). De belastingdienst noemt de vrijwilliger een persoon die niet beroepshalve en op vrijwillige basis werkzaamheden verricht voor een niet-commerciële organisatie, zonder dat hij daarvoor een reële arbeidsbeloning ontvangt.

Bron: http://www.erfgoedwijs.nl/?art_id=2

Facilitering

Van Dale (2005) neemt als eerste betekenis van *faciliteren* 'faciliëren' op en als tweede betekenis 'technische hulp, voorzieningen aanbieden, beschikbaar stellen aan'. *Koenen* (2006) noemt het 'door het vervullen van randvoorwaarden mogelijk maken; de faciliteiten verlenen voor'.

Informele (jongeren)groepen

Een informele groep is een organisatievorm die valt tussen verenigingen, stichtingen en instellingen aan de ene kant en de primaire leefvorm van mensen (gezin, familie) aan de andere kant. Informele groepen onderscheiden zich van instellingen en verenigingen door hun kleinschaligheid, persoonlijk contact (alle leden kennen elkaar) en het ontbreken van een formele organisatiestructuur. Informele groepen hebben hun functioneren niet geformaliseerd in statuten, hebben geen formeel benoemde functionarissen (zoals voorzitter of secretaris) en zijn niet ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Informele groepen kunnen een beperkt maatschappelijk doel nastreven – een straatfestival organiseren – of op zoek zijn naar subsidie en daardoor contacten onderhouden met het openbaar bestuur of politieke partijen. Voor de duidelijkheid, kleine groepen kunstbeoefenaars die binnen een instituut bijeenkomen, weinig autonomie

kennen en eerder als onderdeel van een formele instelling functioneren, beschouwen we niet als informele groep. Voorbeelden daarvan zijn bands van muziekscholen of koren binnen kerkgenootschappen.

Bron: E. van den Berg (2011). Makers in de kunst: Kunstbeoefening in informele groepen. In: E. van den Berg, P. van Houwelingen & J. de Hart: Informele groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie. Den Haag: SCP.

Infrastructuur - voor actieve cultuurparticipatie

Onder de infrastructuur voor actieve cultuurparticipatie verstaan we: (1) het geheel van instellingen en bedrijven, verenigingen, clubs, ondernemers en professionals die voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie ontwikkelen, beheren, exploiteren en programmeren (aanbieden); (2) accommodaties: speciaal hiervoor ingerichte of ook voor andere doelen bestemde plekken, zalen en gebouwen voor actieve cultuurparticipatie; (3) de knowhow waarover deze organisaties en personen beschikken en (4) het professionele en sociale netwerk van deze partijen. Alles wat er nodig is om voorzieningen te ontwikkelen (produceren), te beheren, te exploiteren en te programmeren: fysiek-ruimtelijk kapitaal, human capital en sociaal kapitaal.

Bron: LKCA (2013). Plan van aanpak Lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie

Kunstbeoefening – amateurkunst

Het beoefenen van kunst, uit passie, liefhebberij of engagement, zonder daarmee primair in het levensonderhoud te willen voorzien. De amateurkunstenaar geniet daar al dan niet samen met andere beoefenaars en/of publiek van en wil het best mogelijke bereiken binnen de beschikbare vrije tijd. Het onderscheid met een beroepskunstenaar of professional is niet altijd eenvoudig te bepalen. Dat wordt niet alleen op het primaire inkomen gebaseerd, maar ook op kwalitatieve aspecten als de intentie van de kunstenaar, de context waarin hij werkt en de relatie van het werk met de hedendaagse kunst.

Bron: www.lkca.nl/begrippen.asp

Kunstbeoefening 2.0 - 1

Er is sprake van lossere smaakvoorkeuren, omgangsvormen en organisatievormen. Digitale technieken nemen een hoge vlucht en dragen bij aan de 'empowerment' van de kunstbeoefenaar. Op het erfgoedterrein zorgt de digitalisering van erfgoed voor het ontwikkelen van nieuwe netwerken en kennisontwikkeling.

Bron: J. Bussemaker (2013). Adviesaanvraag voorzieningen actieve cultuurparticipatie.

Kunstbeoefening 2.0 - 2

Kunstbeoefening die in het teken staat van:

een klanthouding die een dienst verlangt;

- (tijdelijk) populaire crossmediale formats in plaats van tradities;
- lossere smaakvoorkeuren, omgangsvormen en organisatievormen;
- volle agenda's waarin kunstbeoefening moet worden ingepast;
- het eigen gevoel als maat der dingen;

- genres en vormen die in groeperingen met een niet-westerse achtergrond geliefd zijn en vooral van:
- meer informatie, software, communicatie en communities op internet, die bijdragen aan een verdere emancipatie of empowerment van de kunstbeoefenaar.

Bron: A. Van den Broek (2010). Toekomstverkenning kunstbeoefening. Een essay over de mogelijke betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor volume, voorkeuren en vormgeving van kunstbeoefening in de vrije tijd. Den Haag: SCP, p. 54.

Kunstbeoefening in de vrije tijd

Kunstbeoefening in de vrije tijd omvat een breed palet aan activiteiten, zoals zingen, muziek maken, schilderen, tekenen, beeldhouwen, boetseren, toneelspelen, dansen, grafische vormgeving en creatief schrijven. Volgens de definitie gaat het om kunstbeoefening in de vrije tijd als liefhebber, niet om kunstbeoefening als beroep of op school. Binnen kunstbeoefening zijn zes disciplines: muziek, theater, dans, beeldende kunst, nieuwe media en schrijven.

Bron: A. van den Broek (2010). FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd. Het culturele draagvlak, deel 9. Den Haag: SCP.

Leren - formeel leren

Een leerproces dat plaatsvindt in een georganiseerde en gestructureerde omgeving (school, opleidingscentrum of werkplek) en uitdrukkelijk als leren wordt aangeduid (in termen van doelstellingen, tijd of middelen). Formeel leren is een bewuste keuze vanuit het standpunt van de lerende. Het leidt doorgaans tot een certificering.

Bron: CEDEFOP & European Commission Education and Culture DG (2009). European Guidelines for validating non-formal and informal learning.

Leren - informeel leren

Een leerproces dat voortvloeit uit de dagelijkse activiteiten in werk, gezin of vrijetijdsbesteding. Dit leren wordt niet georganiseerd of gestructureerd in termen van doelstellingen, tijd of leerondersteuning. Informeel leren gaat in de meeste gevallen niet uit van een initiatief van de lerende. Doorgaans leidt het niet tot een certificering.

Bron: CEDEFOP & European Commission Education and Culture DG (2009). European Guidelines for validating non-formal and informal learning.

Leren - niet-formeel leren

Leren dat ingebed is in geplande activiteiten die niet uitdrukkelijk als leren bestempeld worden (in termen van leerdoelstellingen, leertijd of leerondersteuning), maar die een belangrijk leerelement omvatten. Niet-formeel leren is vanuit het standpunt van de lerende een bewuste keuze. Het leidt doorgaans niet tot een certificering.

Bron: CEDEFOP & European Commission Education and Culture DG (2009). European Guidelines for validating non-formal and informal learning.

Ondernemerschap

Het zien van kansen in de markt voor bestaande en nieuwe producten en verantwoorde risico's durven aangaan om een zakelijk voordeel te behalen. In de definitie van ondernemerschap gaat het om drie kernbegrippen: kansen zien, kansen benutten en creëren van waarde.

Particulier initiatief

Het ter hand nemen van iets door particulieren, niet door de overheid.

Rollen - van de overheden - cultuureducatie

Het Rijk zorgt voor:

- a) de bekostiging en het wettelijk kader van het onderwijs
- b) de opdracht aan culturele instellingen met Rijksfinanciering
- c) de landelijke ondersteuning (innovatie, kennis en netwerken)

Het Rijk bekostigt voor het buitenschoolse deel algemene (kennis)ondersteuning (derdelijns werk), landelijke experimenten en stimuleringsprogramma's.

Provincies spelen een rol in de tweedelijns ondersteuning, in het bevorderen van de kwaliteit door deskundigheidsbevordering en in de regionale spreiding.

De gemeenten zijn de plekken waar de feitelijke kennismaking met cultuur doorgaans plaatsvindt, in een nauw samenspel van scholen en cultuuraanbieders (met en zonder subsidie). De gemeente heeft daarbij de regie en faciliteert:

- a) een breed en samenhangend cultureel aanbod voor scholen
- b) bemiddeling van het aanbod
- c) aansluiting binnenschools en buitenschools
- d) afspraken met scholen (bijvoorbeeld in het kader van de Lokale Educatieve Agenda)

Daarnaast kunnen gemeenten activiteiten voor cultuureducatie in de vrije tijd bekostigen.

Bron: Staatssecretaris van OCW, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de VNG (2012). Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur.

Rollen - van de overheden - amateurkunst

Het Rijk bekostigt algemene ondersteuning (derdelijns werk), excellente instellingen, landelijke experimenten en stimuleringsprogramma's.

Voor de provincies wordt de amateurkunst tot de zelf in te vullen 'plus'-taken gerekend. Dit is het geval na de recente forse kortingen op het provinciefonds en de aldus ontstane noodzaak te focussen op de kerntaken. Tot deze kortingen bekostigden de provincies in principe de steunfunctie (tweedelijns werk), distributie, bemiddeling en innovatieve projecten.

De gemeenten zijn de financiers van de zogeheten uitvoerende activiteiten (eerstelijns werk).

Bron: Staatssecretaris van OCW, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de VNG (2012). Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur.

Spreiding cultuuruitingen

Het sociaal dan wel geografisch spreiden van cultuuruitingen. Dit is een van de verantwoordelijkheden van de minister van Cultuur, die is vastgelegd in de Wet op het Specifieke Cultuurbeleid. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn leidend hierbij.

Bron: http://wetten.overheid.nl/BWBR0005904/geldigheidsdatum_25-10-2013

Systeemverantwoordelijkheid

Het zorg dragen voor adequate wetgeving, transparantie, handhaving en toezicht, infrastructuur en systeeminterventies bij blijvend falen. Deze verantwoordelijkheid ligt exclusief bij de overheid (<http://www.ketens-netwerken.nl/begrippen#ka>). Terugkerende elementen in beschrijvingen van systeemverantwoordelijkheid zijn volgens de Algemene Rekenkamer: beleid definiëren, uitvoering van beleid volgen door monitoring, indien nodig ingrijpen in het systeem, verantwoordelijkheden beleggen om de uitvoering van beleid te kunnen volgen, het creëren van randvoorwaarden en het aanspreken van de verschillende betrokkenen op hun (resultaat)verantwoordelijkheden. De Algemene Rekenkamer zegt er nog bij dat de invulling van de systeemverantwoordelijkheid 'verschilt per minister en per onderwerp'.

Bron: R. Plasterk & S. Blok (2013). Bestuurlijke reactie op het Rapport bij het Jaarverslag (hoofdstuk VII Rijksbegroting). In: Brief van 25 april 2013 aan de President van de Algemene Rekenkamer van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de minister voor Wonen en Rijksdienst.

Toegankelijkheid cultuuruitingen

De toegankelijkheid van (cultuur)uitingen is in een democratische samenleving een voorwaarde voor onafhankelijke meningsvorming en expressie: burgers moeten vrij kennis kunnen nemen van cultuuruitingen en daaraan deel kunnen nemen. Cultuur moet daarom (in plaats, tijd en geld) toegankelijk zijn voor iedere burger. De overheid schept waar nodig voorwaarden om die toegankelijkheid te waarborgen, zowel actief als passief (bijvoorbeeld met cultuureducatie of subsidie). Een bijzonder aspect betreft de toegankelijkheid van kennis over en de reflectie op de eigen en de gedeelde geschiedenis en culturele waarden voor de toekomst. Die toegankelijkheid is, zeker in een tijd van globalisering, voorwaarde voor (het behoud van) de betrokkenheid van burgers bij de identiteit van onze samenleving.

Bron: Tafel van Zes (2011). Minder waar het kan, beter waar het moet, een pleidooi voor een andere rol van de overheid.

Tweedelijnsorganisatie kunstzinnige vorming

Intermediaire instellingen die voor het onderwijs activiteiten verrichten als begeleiding van docenten, ontwikkeling van materiaal en bemiddeling van culturele activiteiten. De provincie heeft geen wettelijke taak in cultuureducatie. Toch subsidiëren de provincies in meer of mindere mate cultuureducatie in het onderwijs, bij culturele instellingen en buitenschoolse kunsteducatie. In de

praktijk gaan deze subsidies naar de provinciale instellingen voor kunst en voor erfgoed die de ondersteuning op zich nemen.

Bron: <http://www.lkca.nl/overheidsbeleid/provincies.asp>

Voorzieningen

Onder voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie wordt in het *mapping document* verstaan: (1) diverse fysieke en niet-materiële faciliteiten voor kinderen, jongeren en volwassenen die in hun vrije tijd aan kunstzinnige of erfgoedactiviteiten (willen) doen, daar beter in willen worden (leren) en aan publiek willen tonen wat ze doen en kunnen; (2) diverse fysieke en niet-materiële middelen voor kunstzinnige en erfgoedactiviteiten die worden ontwikkeld voor en aangeboden aan scholen en aan andere organisaties die kinderen, jongeren en volwassenen in de gelegenheid stellen tot zulke activiteiten. Het gaat dus om faciliteiten die nodig of bevorderlijk zijn voor kunstzinnige en erfgoedactiviteiten van burgers (kinderen, jongeren, volwassenen) en van scholen en andere organisaties. Het gaat niet om instellingen, bedrijven en ondernemers die deze voorzieningen ontwikkelen en aanbieden (zie infrastructuur).

Voorziening volgens Van Dale: (1) het voorzien; (2) het treffen van bepaalde maatregelen (om iets te verhelpen, te regelen); (3) maatregel, middel om in een behoefte te voorzien, om iets te regelen, te verhelpen, te beschermen, te beveiligen enz.; en (4. instelling, dienst die in een bep. behoefte voorziet: *culturele voorzieningen*.

Voorzieningen – voor actieve kunstbeoefening

Bijvoorbeeld centra voor de kunsten, muziekscholen, lokale poppodia, steunfuncties voor de amateurkunsten, de subsidies aan amateurverenigingen en activiteiten.

Voorzieningen – voor erfgoedactiviteiten

Bijvoorbeeld erfgoedhuizen en de subsidies aan historische verenigingen, volksculturele instellingen, monumentenwachten en archeologische amateurverenigingen.

Waarde van cultuur - artistieke waarde van cultuur

De intrinsieke betekenis en artistieke waarde van cultuur is onverminderd van belang. Cultuur verrijkt ons, verbaast ons en biedt schoonheid. Het geeft inspiratie en bezieling. Kwaliteit is daarin een leidend motief.

J. Bussemaker (2013). Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving. Den Haag: Ministerie van OCW.

Waarde van cultuur - economische waarde van cultuur

[Kunst en cultuur] zijn gunstig voor het vestigingsklimaat van bedrijven en professionals/ creatieven, zorgen voor banengroei en werkgelegenheid, vergroten innovatiekracht, versterken de concurrentiepositie en laten directe bestedingen en spin-off-inkomsten groeien. [...] Daarnaast kunnen ze bijdragen

aan de groei van het toerisme.

Bron: J. Brands (2013). Input visie cultuurbeleid. Utrecht: Kunstconnectie. Brief aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Jet Bussemaker, 14 mei 2013.

Waarde van cultuur - maatschappelijke waarde van cultuur

Kunst en cultuur leveren een bijdrage aan de leefbaarheid en aantrekkingskracht van gemeenten. Ze genereren een gevoel van trots op de eigen woonomgeving, zorgen voor een prettig leefklimaat en levendige steden en dorpen.

Bron: J. Brands (2013). Input visie cultuurbeleid. Utrecht: Kunstconnectie. Brief aan de minister van Onderwijs en Cultuur Jet Bussemaker, 14 mei 2013

Uit de wetenschappelijke literatuur volgen maatschappelijke waarden van kunst en cultuur die samen te vatten zijn onder de volgende vijf categorieën:

- De *gebruikswaarde* is de extra bereidheid van mensen om te betalen voor het genot en geluksgevoel dat ze ervaren als ze gebruikmaken van kunst en cultuur, bovenop de feitelijke prijs die ze ervoor betalen.
- De *bestaanswaarde* is het belang dat mensen hechten aan het simpele feit dat Nederland een kunstcollectie bezit en ander cultureel erfgoed heeft, zonder dat ze daar zelf gebruik van hoeven te maken.
- De *economische waarde* is de waarde die de culturele sector via export en toerisme toevoegt aan de Nederlandse economie.
- Bij de *sociale waarde* gaat het om de positieve effecten die van kunst en cultuur kunnen uitgaan op bijvoorbeeld gezondheid, onderwijs, leefbaarheid en veiligheid.
- De *optiewaarde* gaat ervan uit dat mensen anticiperen op de positieve effecten van kunst en cultuur. Die optiewaarde uit zich bijvoorbeeld in de bereidheid om meer te betalen voor een huis in de buurt van kunst en cultuur.

Bron: G. Marlet & J. Poort (2011). De waarde van cultuur in cijfers. Utrecht: Atlas voor Gemeenten, p. 7.

LKCA - Marie-José Kommers, Piet Hagens & Teunis Ijden -
27 oktober 2013

Colofon

Colofon

Lokaal stelsel actieve cultuurparticipatie in transitie. Mapping document bij het advies van de Raad voor Cultuur 'Meedoen is de kunst' (maart 2014) is een publicatie van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA).

Redactie

Piet Hagens

Tekstbijdragen en advies projectteam

Piet Hagens, Teunis IJdens, Petra Faber, Ocker van Munster, Henk Smit & Marlies Tal

Tekstredactie

Zunneberg & Ros Tekstproducties

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Drukwerk

Drukkerij Libertas, Bunnik

Maart 2014

© Landelijk Kennisinstituut
Cultuureducatie en Amateurkunst
(LKCA)

Kromme Nieuwegracht 66

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

Het LKCA is het landelijk kennisplatform voor professionals, bestuurders en beleidsmakers in cultuureducatie en cultuurparticipatie. Via kennisdeling en onderzoek dragen we bij aan de kwaliteit van praktijk en beleid. Het LKCA stimuleert de professionele ontwikkeling van het veld door ontmoeting en debat. Ook bieden we advies bij vraagstukken op het gebied van cultuureducatie en cultuurparticipatie in brede zin. Via informatienetwerken, conferenties en met digitale middelen verschaffen we inzicht in relevante ontwikkelingen op dit gebied, nationaal én internationaal.

Het LKCA draagt bij aan de ontwikkeling van beleidsprogramma's van de rijksoverheid voor cultuureducatie en actieve cultuurparticipatie en ondersteunt de uitvoering daarvan.